

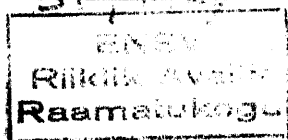
EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VALJAANNE

TOIMEKOND: J. AAVIK, M. J. EISEN, V. GRÜNTAL, J.
JÖGEWER, A. JÜRGENSTEIN, M. KAMPMANN, A. KITZBERG,
J. LUIGA, W. REIMAN, J. TÕNISSON

ÜHEKSAS AASTAKÄIK

1914

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

Mõned jooned keele ajaloost.

5

V. Grünthal.

(Järg).

Soome-Ugri algrahvas, kes end pääasjalikult kalastusest ja metsastusest elatas, elas kodades, maa õõn-sustes ehk maa-alustes koobastes; viimasid on sel ajal küla sõnaga nimetatud. Nii leiduvad sest põlisest vanast ajast sarnased sõnad kui elama, võrdl. Ung. élni, koda, õõs, ja küla, vrdl. Ung. ház ja odú. Koja, koonuetaolise ehituse kohta olgu nii palju tähendatud, et ka see õige põline, vana näikse olevat, sest et sõna ka Indo-Germaani keeles esineb, kui ta ei ole lihtne muinasaegne laen lõunapoolistelt naabritelt. Vrdl. Srk. kuta, Znd. kata, nagu samuti õõs, õõne Soom. onsi, ontto, Sansk. anta sisemus. Koda tehti — seegi sõna leidub samuti sest ajast, võrdl. Ung. tenni tegema — p u d e s t, mis püsti pandi, peideti o k s a - dega, tohuga.. Viimased sõnad leiduvad Soome-Ugri ajast meie keeles, vörd. Ung. ág, Čer. ůks. Koda kaeti ka samblaga, millel aga sel ajal meie keeles teine nimetus oli, sest eelmine on alles esimestel aastasadadel K. s. paigus Leedu-Läti rahvastelt laenatud, või muu sarnasega.

Nii hästi koopale kui kojale jäeti suitsuauk, mida repnaks kutsuti ja mis samuti põline vana. Vastu lõunat, edelat, sest viimane tuleb sõnast esi, ede, mis päikese poolist tähendas, lõuna esineb alles Permi keeles l u n kujus ja tähendab päeva üleüldse, oli koopa või koja suu k ü n n i s e g a, nii samuti põlise vana sõna ja tegemises sõnaga k ü ü s, k ü ü n e, vördl. Ung. küszöb, Votj. kusip. Ja seda sulgis varakult midagi u k s e taolist, sest seegi sõna näikse muinasaegadesse tagasi ulatavat, vörd. Votj. es ůks. Koja keskel maa pääl — põrmand on hiline sõna — oli t u l e a s e, t u l e k o d a, vrd. Mord. pānakud, nagu ehk sel ajal kollet nimetati. Sest nii kolle kui lees

näikse hilisemad nimetused tule aseme kohta olevat; piiratud oli tulease arvatavasti kivi ringiga. Nii hästi tuli, võrd. Ung. tűz, Mord. dol kui põlema on Soome-Ugri ajast, ase siiski alles Mordva ajast tõendatav. Huvitav, et viimane sõna põlema, algupäraselt p a l a m a kujus ka Indo-Germaani keelsesgi esineb, võrd. Pool. palić, põletama. Tuli lämmitas, andis sooja, võrdl. Mord. lāmbinda sojutama, lām bā — soe; ka Ung. meleg, soe näikse kuidagi siia kuuluvat. Sooja algupärane tähendus, sõna ise esineb alles Ühis-Soome ajast, näikse selle vastu vari olnud, nagu veel nüüdgi Soome keeles. Piki seinu, mida p a t o nimega kutsuti, sõna on Soome keele alale jäänud, ja mis p u n u t i, võrdl. Ung. fal sein — olid v o o d i d, magamise kohad, sest viimane sõna on tegemises Ung. sõnaga álom, uni ja aludni magama. Majariistu pidi aga kasinasti olema ja needgi p u u s t, l u u s t — seegi sõna on põline vana nagu eelmine — ehk kivist. Tähtsam neist oli ehk p a d a, mingi savist tehtud astja ehk anum. Sõna ise on põline vana kultuurapärandus ja huvitav jälle selle poolest, et ta Indo-Germaani keelsesgi esineb. Võrdle Ung. fazék, kuid ühtlasi Ladina potus. Samasse aega tagasi näikse ulatavat üleüldse savinõu nimetus a s t j a, võib olla ka anum, otsustades mõnede tüvede järele, mis Ugri keeles esinevad. Sest savitöö, keraamik näiksegi õige põline vana käsitöö olnud, ka Soome-Ugri kiviaegiste rahvaste keskel. Pääle selle leidis veel muid tarberiiistu nagu ehk kirve ja noa taoline riist, mis, kes teab, veitsi laadilist nime kandis. Võrd. meie väits, vestma, lõikama, voolima, Soom. veitsi, veistää, Ung. kés, nuga, Čer. kíze ja telselpoolt Mord. iŋk's nuga. Sellega vesteti või vooliti, ka viimane leidub Ugri keeles, mis kõige kauge- mad meie keelele suguluse poolest. Aukusid tehti, puuriti mingi ora nimelise riistaga, mis ehk ühtlasi uherdi ja naaskel ja puur oli, kes teab mitmet eri laadi olles. Võrdle meie ora, Mord. ura, uro, Ung. ár, aga ka Sansk. arā — seegi siis ühissõna või põline vana laen väljastpoolt. Alles hiljemal ajal, nähtavasti Mordva ajal, sündis riistade tagavaras mitmekesisust. Sest seda näikse tõendavat see hulk laensõnu, mis siis väljastpoolt vastu võeti. Nende hulgas leiduvad seesugused nimetused kui v a s a r, nähtavasti mingisugune muistne vasarkirves, nagu neid haudadest tõesti on leitud, samuti Mord. peijel, noa tähenduses, ka petkel, uhmri pekli, uhmri nui. V a s a r kuulub Mordva keele u z é r e, ja on kahtlemata sama kui

Sansk. *vazra* ja peklit vastab Mordva *peŕkel'*. Kõik need muinasaegsed kivi terariistad pandi varre otsa, mida mitte varreks ei kutsunud vaid *lõeks* — vars sõna on alles Kr. s. paigu Leedu-Läti keelest saadud. Võrd. meie *lusi* sõna, Vepsa *nüsi*, Ostj. *nüλ*, Vog. *näl*, Ung. *nyél*, aga ka Samojs. *ner*, *ner*. Muude tööde, nii õblemise, kudumise, metsastamise, kalastamise, iseäranis viimaste kohta leidus õige silmapaistev kogu omi kindlaid nimetusi, millest omal kohal, asjasse kuuluvas ühenduses. Õblemise kohta, kuidas õblemist sel ajal nimetati on raske kindlaks teha, olgu nii palju öeldud, et seda pääasjalikult nahkade ühendamiseks tarvis oli ja et seda luunõela varal toimetati, mida äima või ui laadiliselt nimetati. Sõna on tagasi tõendatav vähemast Permi keeldesse, kuid võib iseenesest palju vanem olla, nagu loomulikgi. Punumine ja kudumine, needgi põlised vanad tarbesõnad mingi põimimise laadilise tegevuse kohta, on samuti Soome-Ugri ajast pärit. Võrdle Ung. *fonni*, Vog. *punə*, Votj. *punĭnĭ*, Mord. *ponams*, ka Samojs. *panna* — *fonu*; samuti *kuduma*, *kudama*, Mord. *kudams*. Võib olla, et riistapuu, millega enne voki tarvitusele tulekut kedrati, *kedervars*, *kistavars*, nagu samuti nimetus *ketrama*, põline vana on — *kedravars* oli lihtne vars, mille peal kivist kettakene. Tagasi tõendatav on see siiski alles Mordva aega, kus ka muidu villa tarvitus riiete tegemiseks näikse iseäranis laialiseks saanud. Võrdle Mord. *kštir*, *kistir*, *kedervars*.

Koda või küla, elu aset, ümbritses õige vara vist mingisugune aid, nagu sõna ka Soome-Ugri aegadesse tagasi on viidav. Välissoonetest on kõige vanem ait, kes teab, mõeldav seesugusena ehitusena, nagu teda meiegi päivil ugrilased tarvitavad: väike kindel neljanurgeline majake, püsti sammaste otsas selleks et metsa loomad ligi ei pääseks. Võrdle meie ait, Soome *aitta*, Ugri *ait*. Muid hooneid ei olnud ka tarvis, sest et koduloomi peaaegu sugugi ei tuntud, peale koera, ja lamba, kes teab.

Koduloomadest oli koer, keda *pēni* nimega kutsuti — sõna on põline vana Ida-Euroopa nimetus koera kohta, esineb Kaukasuse keeldes ja ka Slaavi keeldes — kõige tähtsam. See oli tarvilik nii hästi metsastusel kui samuti ehk vedamisel mingisugusid koormaid. Võrdle meie *pīni* Soome *pēni*, *penikka*, kutsikas, Mord. *pīna*, Ostjak. *pun*, kuid selle kõrval Esi-Slaavi *pīsi*. Teine sel ajal ehk juba

tuttavaks saanud loom oli lammas, kelle nimi siiski sel ajal teine oli, see oli ute, võrdle Soome u u h i, Mord. u c a, Ugr. o s, Ung. j u h, lammas. Lammas on õige hiline nimetus selle looma kohta, pärit Germani keelest esimestel aastasadadel pärast K. s. Mis jaoks lammast tarvitati, kui teda ülepää esiaegadel tuntud, on raske kindlaks teha. Võib olla, et varakult siiski juba villa pärast, millest ehk kiviaegadel on osatud mingisugust kudet teha. Villa aga ei nimetatud veel sel ajal kõigiti nüüdse nimega — see on hilisem laen Leedu-Läti keelest — vaid p u n a n e m e g a, mis esialgu villa on tähendanud. Võrdle Mordva p o n a, vill, sellest ka meie omadussõna p u n a n e, mis algupäraselt villast on tähendanud, villast, mida varakult näikse hakatud p u n a s e k s värvima, mis ajast peale, on raske ütelda. Võib olla, ehk poolkoduloomana on omal ajal ka tuntud Põhja põtra, kelle nimetus p o r o Soome keeles põlisena vanana esineb ja võib esiaegadeni ulatada. Sellega tege- mises kuidagi viisi on meie p ä t s, võrd. Lapi b o a c c o. Seda võime kõigiti selle pärast oletada, et põhja põder muinasaegadel isegi palju lõunapoolsemates maades on elutsenud. Teine lugu on selle küsimusega, kuidas põhja- põtra, kui teda tuntud, on võidud sel ajal tarvitada, kas ehk samuti, nagu laplased seda teevad, veo ja sõidu loo- maks. Väga võimalik, et laplased esiaegadest saadik selle kodu looma ongi kaasa saanud kaugele Põhja siirdudes, tundri regionidesse. Muist koduloomist, hobusest ja vei- sest võib esiaegadel vaevalt juttu olla, need kõik on pärit palju hiljemist aegadest. Üks asi on siiski huvitav, nimelt see, et meie noore looma nimetus, v a s i k a s, võrd. Soome v a s i k k a, v a s a, siiski õige kaugele tagasi ulatab. See esineb õige kaugeis sugukeelis ja seda mõõda otsustades peaks sõna õige vana olema, võrd. Lapi v i i s s e, põdra vasikas, Ung. ü s s z ö, vasikas, ja selle kõrval Osseti v ä s s, vasikas, Sansk. v a t s a, noor loom. Sõna võiks küll ka laen olla, ühtlaselt saadud nii ungarlaste kui ühissoomlaste poolt nende rahvaste käest, kes esimesel aastatuhandel enne K. s. ehk Ala-Volga mail asusid.

Kuidas looma üleüldiselt nimetati ja kas seda ülepää tehti, on asi, mis raske otsustada.

Et metsastus ja kalastus olid päaelatusvahendid, kui mitte ainsad, siis on arusaadav, et nimetused, mis neisse kiviaja inimese tegevuse harudesse puutuvad, õige rikka- likud ja mitmekesised on. Kõige päält püüu riistad ja abinõud. Need on põlised vanad. Nii püüste nimed

õng — võrd. Soome onki, Ung. ág, selle kõrval aga Ladina unculus, Greeka ὄγκος, mis näikse küll mingi ühtlust või laenu oletust toetavat — ja võrgu nimetus kulle, mis Soome keeles alale jäänud, on põlised vanad. Võrdle viimasega Ung. háló võrk, Vog. xulop, Ostj. xäləp. Samuti on lugu nende tarberiistadega, mis metsastamises küsimusesse tulid. Eesti keelest on suurem hulk hiljemini kaduma läinud, kuid et nad Eesti keelesgi on pidanud olnud olema, tõendab nende esinemine Soome keeles. Nii on lugu joutsī sõnaga, mis Soome keeles vibu tähendab ja esialgne nimetus selle riista kohta, võrd. Mord. jоηks vibu, vibupüss, samuti jānne sõnaga, mis vibunööri tähendab; võrd. Čer. iḷḷäη, nõör, samuti Sam. jenti, nõör, Ung. ideg, nõör. Põline esiaegadest pärandunud on ka nool, võrd. Mord. nal, Vog. nál, Ung. nyil, Sam. ní. Viimaks nimetatud abinõusid võidi nüüsamuti ka sõdades ja hõimukeskistes tulides tarvitada.

Metsloomadest, keda taga aeti, löödi, nagu selleaegne nimetus laskmise kohta näikse olnud, võrd. Čer. lüēm, Sürj. līni, Vog. lēyi heitma, Ung. löni, laskma, olid tuttavad soed, hundid, võrd. Ugr. sus, kahtlema, karud, keda ehk selle nimega kutsuti, mis meie ott sõnas, paiga nimes Otenpää, Karupää, ja Soome ohto, Mord. ofto kujus alale on jäänud, rebane, võrd. Čer. rəwəž, Mord. riveš, Ung. ravas, kui see mitte hilisem laen ei ole väljaspoolt, võrd. Oss. robas, ruwas, Pehl. rōpas. Edasi olid aju loomadeks nugised, võrd. Ostj. nóžēs, Vog. nózs, Ung. nyuszt, orav, võrd. Ugri ur, mille nahka isegi rahaks tarvitati ja mille järele väärtust arvati. Meie raha ei olegi esialgu tähendanud muud kui orava nahka, ja väga võimalik, et meie arv, arvama, mis tegemises Ung. ár sõnaga, hind, ka muust tüvest ei ole saadud kui orav. Jänest nimetati teise nimega, nagu seda näitab peaaegu kõikide Soome-Ugri keelde tarvitus, peale Ühis-Soome oma, võrd. Lap. nómmel, Mord. numəl, numolo, Ung. nyúl, kes teab, kuidagi ühte seatav nõmm sõnaga. Jänes meie keeles võib mingi hiline sünnitus või koguni laen väljaspoolt olla. Ka mõnede muude vähema väärtusega loomade nimetused on meie keeles pärit esiaegadest. Nii siili ja hiiri nimetus, võrd. Čer. sūlo, Mord. šejel', Ung. szül, samuti võrd. Mord. šejer, Ostj. sēηker, Ung. egér. Huvitav, vii-

mane esineb ka väljaspool keelkonna piirisid, võrd. Mandschu *siŋgeri* hiir; see on üks neist sõnadest mis Soome-Ugri ja Mangoli-Tatari keeles ühine. See asjaolu on seletatav kas nii, et sõna on põline ühine pärandus õige kaugelest muinasaegadest, või nii, et ta laenatud teatava hiire liigi kohta, mis steppisid kaudu Euroopasse on rännanud.

Lindude seast, kelle kohta üleüldine ühisnimi puudub, oleks enne kõike nimetatav *koťkas*, võrd. Mord. *kočkan*. Seegi kaugemale tõendamata sõna esineb väljaspool keelkonda, võrd. Türgi-Tatari *kuš*, lind. Kuida see ühtepidavus seletatav, on täbar otsustada. Võib olla ehk on siingi mingi laenuga tegemist, mis varakult Soome-Ugri keelde poolt oleks tehtud, nii et *koťkast*, stepi linduna Türgi-Tatari hõimude kaudu tundma õpiti; või peaks ehk siiski mingi ühist algupära oletama? Samuti on lugu ka teise sõnaga: *kulli*, mis Soome keeles ei esine, vaid Eesti keeles. Võrdle sellega Ostj. P. *χōlaχ*, L. *χūlōχ*, Vog. *kulleχ*, Ung. *halló*. Sõna leidub Kaukasuse keeles *χūlaχ*, *χulux* kujulisena, samuti Uus-Persia keeles *kulaχ* kujulisena ja tähendab nagu Eesti keelnegi sõna *kulli*. Põline vana on *sääsk* tähenduses *kallakull*, võrd. Vog.-Ostj. *sius*, *siwəs*, Ung. *sas*, *koťkas*. Kes teab ka varese nimi võib algkeelne olla, võrd. Ostj. L. *waryäj*, Ung. *varju*, Sam. *varŋe*. Metsastuse loomadeks näikse aga iseäranis *haned*, *metshaned* olnud, kelle järele kõik linnud oma ühisnime, lind on saanud. Sest meie lind ongi algupäraselt *metshane* tähendanud, võrd. Čer. *luđo*, hani, Lap. *loddē* lind, Ostj. *lunt*, hani, Vog. *lunt*, Ung. *lúd*, hani. Ka kõigesugused pardid näikse samuti metslindude hulgast need olnud, keda kütiti. Sellesse aega näikse ulatavad ka nimetused *sõrts*, võrd. Soome *sorsa*, *metspart* ja *tohtaja*, iseliik *metspartisid*. Esiaegadesse tagasi ulatab tõenäitlikkust mööda samuti ehk pääsukese nimetus, võrd. Soom. *pääsky*, Votj. *peski*, *poski*, Ung. *fecske*, mis ka iseenesest ei tarvitse nii ebaldav olla, kuna pääsukest varakult on hakatud pühaks linnuks pidama. Seda tõendavad need pronksist kujutused, mis Permi aegust on alale jäänud. Metslindudest on esiaegadest saadik nähtavasti omad nimed alal hoidnud *rähni*, mis Per. keeldesse vähemast ulatab ja *rähni tõug*, *must rähni* ehk *kärg*, võrd. Soome *palokärki*.

Võimalik, et ka seesuguste vähemate loomade nimetused kui liblikas esiaegadest on võinud päranduda meie päevadeni, võrd. Čer. *lõpõ*, liblikas Vog. *lāpāχ*, Ung.

lepke, lepe, kindlasti aga mesilase nimetus, keda seesugustes esialgelistes maades, nagu seda Soome-Ugri rahvaste kodu on pidanud olema, tingimata ohtrasti on leidunud. Võrdle Setu mehine, miho, Soom. mehiläinen, Mord. mekš, Ung. meh.

Linnud tegid pesi — viimane sõna on tõendatav enne-aegadest, võrd. Mord. pize, Ung. fészek, — kust võidi sada mune. Ka see sõna leidub juba põlisena vana, võrd. Čer. muno, Ung. mony, aga ka Sam. mona. Samuti saadi mesilaste pesadest mett, mille tarvitus vanal ajal õige laialine on olnud. Võrdle Soome mesi, Mord. med, Ung. méz. Sõna näikse kuidagi viisi olevat ühenduses Indo-Germaani sõnaga, mis sama tähendab, võrd. Sansk. madhu, Zend. madu, — Slaav. medь. Ka sarnased loomade kohta käivad nimetused kui sarv, sulg, on pärandus algaegadest. Võrdle Perm. sur, Mord. šura, šuro, Ung. szarv, seegi laen või ühissõna Indo-Iraani keelest, ja Mord. toлга sulg; sõna esineb veel pääle selle Ugri keelsesgi.

(Järgneb).

J. W. Jannseni ja C. R. Jakobsoni ilmavaate kujunemisest.

A. Jürgenstein.

2

Täitsa vastupidine sellele on Jakobsoni ilmavaade. Oma kirjas Kölerile 12. aug. 1868 ütleb ta: Minu elusõna on: Õnnis on see mees, kes tegusid oma õnnistuseks teeb ja mitte Jeesuse Kristuse peale ei looda.“

Meie näeme sellest sõnast, mis heledaid valgusekiiri Jakobsoni sisemise ilma peale heidab, täitsa vastupidist ilmavaadet. Oma enese jõud ja tegevus seatakse siin eesrinda. Mujalt teame ka, et kui Hurt Hellenurme mõisas viibides ütles, et inimene oma ümbruse saadus, produkt on, Jakobson siis selle üle väga pahandas. Tema uskus, et kange tahtevõimuga inimene oma mõtteid ja vaateid oma ümbruse peale võib maksma panna, ja et ainult nõder ja väeti ümbruse ja olude vormida jääb.

Niisama nagu Jannseni usuline ilmavaade tema kasvatusest välja arenes ja selle kasvatuse juures meie arwates Karl Körber otsustavat sihti andis, seisab C. R. Jakobsoni

ilmavaadete arenemise juures mees, kelle mõju ainult need tunnevad, kes ise selle mõju all on seisnud. See mees oli Valga endise seminari direktor, lätlane Johannes Zimse.

Koguni vähe on siamaale selle mehe mõju Jakobsoni arenemises hinnatud. Seda ei ole vististe trükitud, jah isegi valesti on teda mõistetud. On asja nõnda kujutatud, nagu oleks Jakobsoni haridus ja kasvatus Valga seminaris täiesti vastupidi sellele olnud, mis pärastpoole Jakobsoni elusiht oli. See ei ole sugugi õige.

On selle peale tähendatud, et Jakobson Valga seminarist välja tulles nõnda saksastatud oli, et tema Saksa keeles luuletusi kirjutas.

On ju tõsi, et Valga seminaris, kus eestlased ja lätlased üheskoos pidid õppima, õpetust Saksa keeles anti ja ka Saksa hariduse vaimline mõju maksev oli. Kuid missuguses meie maa kõrgemat haridust andvates koolides oli see tol ajal teisiti? Teistes keeltes hariduse saamine oli Baltimaal tol ajal täitsa võimatu.

Kuid kui siin Saksa hariduse mõjust kõneldakse, siis oli see osa Saksa kultuurilisest mõjust, mis tema paremate ja auusamate poegade töödest välja voolas, mida noore inimese vaimlise edenemise seisukohast ainult kasulikuks võib pidada.

Nagu meile Jakob Pärn Jakobsoni noorest east jutustab, algas Saksakeelne haridus tema juures varemini, juba Torma köstri majas. Isa õpetas teda, muidugi selles mõttes, et pärast kaugemale kooli saata, isepaigas Saksa keeles. Saksa haridus Saksa keeles, see oli tol ajal ainus käidav tee.

Et Valga seminar J. Zimse juhatusel oma kasvandikka sihilikult oleks saksastanud — see on ülekohtune etteheide mehele, kelle kasvandikkude seas lätlane Kronvald, eestlased Jakobson, J. Kapp, A. Kunileid, Säbelmann, Grenzstein ja mitmed teised meie ja Läti rahvuslises hariduseloos nii tähtsad tegelased on. Just ümberpöörduvalt: J. Zimsele on kibedaid etteheiteid tehtud, et tema Saksa rüütelkonna poolt ülevalpeetud ja juhitud seminaris liig vabameelselt, liig vähe Saksa vaimus on tööd teinud.

Kui selle peale mõtleme, et J. Zimse Läti rahvuslikus edenemises silmapaistev koht on, et tema esimene Läti rahvaviiside korjaja, häälestaja ja trükkiandja oli, kes rahvalaulu tähtsust nii kõrgeks pidas, kui tol ajal vähed — siis teame juba, kust Jakobson oma võimaluse ja algatuse sai „Wanemuise kandle hääli“, Eesti oma laulusid trükkis välja anda. See oli otsekohene J. Zimse rahvuslik mõju, muidugi Läti oludest sarnaste Eesti olude peale üle kantud.

Aga mitte ainult see rahvuslik muusikaline külg ei olnud tähtjas. Zimse terve kasvatus oli niisugune, et see Jakobsoni ilmavaate väljaarenemise peale suurt mõju pidi avaldama ja avaldaski, sest selle vaimu jälgi tunneme ka pärast ühte lugu Jakobsoni juures.

J. Zimse oli oma ilmavaate Saksa oma aja tähtsamate ja vabameelsemate koolimeeste Harndsoni, Hentscheli, Lübeni ja Diesterwegi käest saanud. Nagu teada, olid need mehed, kes kõik selle eest võitlesid ja sagedasti ka kannatasid, et kooli kiriku ülivõimu alt vabastada ja iseseisvaks teha. Küll oli võimatu, et Zimse omal tegevusel Valgas avalikult niisuguse lipu oleks üles tõmmanud, sest siis oleks ta tegevusel otse lõpp olnud. Ta õpetas aga kasvatusteadust nende meeste vabas vaimus, ei jätnud ilmiski järele sealjuures tähendusi tegemast, et kui Saksa koolimehed koolides emakeele algõpetust ja haridust kõrgeks peavad, meile sedasama Läti ja Eesti keel peab olema. Ja parajal kohal ei jätnud ta ka selle peale tähelepanekut juhtimast, kui halba mõju see kooli peale avaldab, kui teda mehed, olgugi kõrge üleüldise haridusega, juhivad, kes kasvatusteadust ei tunne ja selle teaduse asemel koolis oma tagurlise kirikliku seisukoha tahavad maksuma panna. Kui Jakobson Peterburist „Eesti Postimehes“ kõige pealt uuenduste nõudmistega meie koolielus välja astus, ja mitte üksi uuendustega kooliõpetuse andmise vaid ka koolivalitsuse poolest, siis olid need mõtted, mida ta, mida meie nooremad pärast seda kõik otseteed Johannes Zimselt olime omandanud. Neid mõtteid ei võinud ta Peterburist saada, kus koolimehi tema tutvusringis vast vähem oli. Nende mõtete makspanemisega algas ta juba Torma koolis, mis tema seisukoha seal võimatuks tegi.

M. Martna tähendab Jakobsoni eluloos tema Saksa kasvatus peale ja ütleb:

„Sellep. ei ole ime, kui kuuleme, et tema oma noores põlves rahvuslike küsimustega tegemist ei teinud, olgu küll, et ta kui elu-täis-me-es, keda tema terve ümbrus huvitab, juba seminari lõpetamise järele kodumaal pikema reisi ette võttis, mis läbi ta ennast selle maa oludega ligemalt lootis tutvustada võivat, kus ta ligemal ajal kõstrina pidi tegevusesse astuma.“

Ka selle reisi ettevõtmist, püüdmist kodumaad tundma õppida, tõi noor Jakobson Zimselt kaasa, kes alaväsimata jala rändamistele ja kodumaa tundma õppimistele oma kasvandikka vaimustas ja ise koolide vaheajal jalareisisid ette võttis, aga ka terve seminariga veel vanas eas jalutus-

käikusid ilusatele Koiva jõe, isegi Pühajärve kallastele ette võttis. Olen nendes rändamistes 4 korda ise kaasas käinud.

Mitte aga ainult neid üksikuid momentisid Valga seminari ajast ei taha ma üles lugeda. Terve Zimse kasvatus oli kaugelt teine, kui Kõrberi oma, mis Jannseni ilmavaate arenemise peale mõjus.

J. Zimse ei armastanud mitte usuasjadest kõnelda. Pärastisel ajal ei andnud ta ise ka ühtegi usuõpetuse tundi. Seda tegi võrdlemisi vabade vaadetega õp. Karl Ulmann, tuttava piiskopp Ulmanni poeg. Oli koolielus tõsisel silmapilkusid, siis leidis J. Zimse tõsisel ja lühikesel liigutavaid sõnu, mis näitasid, et tema oma hinge põhjas religioosilise tundega mees oli. Igasugune usulise seisukoha, liiati aga veel kirikliku seisukoha ülistamine kõne käänudega ja kõlavate fraasidega, oli temale põhjani vastumeelt. Seda tundsime meie kasvandikud selgesti läbi. Ja kui Jakobson pärast nii ägedasti igasuguse silmakirja vagaduse vastu üles astus, siis oli põlgatusele selle vastu juba Valga seminaris kindel alus pandud.

Vaba pilguga, ilma eelarvamisteta elu ja olude peale vaatamine, Schilleri luules-elav vabadusemõiste kui kõrge inimesesoo edu aade — see oli Zimse kasvatuses suure mõõduandva tähendusega. Selle kasvatusel viljaks võime ka lugeda, et kõstri majas ja perekonnas üleskasvav noormees seminarist tagasi pöördes leidis, et temale endised vaated isamajast olid kitsaks jäänud, et temal niipalju iseteadvust ja enesest lugupidamist oli, et tal tuttavad kokkupõrkamised mõisnikkudega olid, mis teda kodumaalt lahkuma sundisid.

Politikameheks ja otse iseteadlikuks Eesti rahvuslaseks valmis Jakobson Peterburis, kus ta sel ajal just Venemaa vabastuse ja uuestisündimise hällil istus ja Eesti isamaalase Kõleri ja teiste mõju alla sattus, see on õige: oma vaba ilmavaate, mille alusele seda kõike võis istutada ja mis seda kõike vastu võttis, selle oli ta juba Valgas J. Zimse mõju all omandanud.

Nagu juba näidatud, oli see ilmavaade Jannseni omale hoopis vastupidine. Jannsen oli vastuvõtja, passiivne, kes oma igapäevast ülesannet jõudumööda täites kõik kõrgema, jumaliku juhtimise hooleks jättis ja seda auustust ja auusust jumaliku võimu maapealsete asemikkude peale kui kõige väiksema ülemuseni edasi kandis.

Jakobson selle vastu oli täis aktiivsust, teguvõimu, kellel arvamine ja kindel usk oli, et oma jõud ja tahtmise kindlus ja südidus elus otsustandva tähendusega on. Vaja

sellepärast rahva isetegevus, omajõud eestkostmise alt vabastada ja käima panna — siis läheb kõik hästi.

Et niisuguse kahe, põhjani lahkumineva ilmavaate vahel kokkupõrkamine pidi tulema, on selge. See kokkupõrkamine pidi ka siis tulema, kui mõlemad mehed ühesuguse armastusega oma rahvale head soovisid ja ka head tegid. Teed, mida mööda rahva kasuks töötada, abinõud millega töötada, töötegemise viis ja laad, see kujunes lahkuminevate vaadetega ilma ja elu peale, mis kumbgi mees oma arenemise käigus omandanud, väga ise moodu.

Ma ei taha siin mitte üksikasjaliselt Jannseni ja Jakobsoni poliitilisi vaateid meie rahva tuleviku peale harutama hakata. Sellest leiaksime palju ühist. Ma tahtsin aga selle peale näidata ja tähendada, kuidas mõlema mehe ilmavaated on kujunenud ja neid lahku viinud. Kui mul nende ridadega korda on läinud Jakobsoni ja Jannseni eluloo uurijate ja meie tulevaste kultuuraajaloo kirjutajate tähelepanemist uute hallikate ja tegurite juure juhtida, siis ei ole ma asjata kirjutanud.

(Lõpp).

Kus oli Kanavere (Konnavere¹) lahing a. 1343?

Bartolomäus Hoeneke (ütles Hõneke), kelle ülestähendused meile kõige täielikumalt 1343. a. Jüri öö mässu ja selle mahasurumist kirjeldavad, kirjutab Kanavere lahingust järgmiselt: „Varsti läks ordumeister²) suure väega Tallinna peale, jõudis ühte külasse, nimega Kimmole, ja jäi sinna üheks päevaks ja ööks ootama, kuni vägi kokku jõuaks. Ühel pühapäeval peale seda, hommiku vara, enne päikese tõusu, tulid 200 eestlast seda kohta riisuma. Neile tungiti kallale, ja 100 neist sai maha löödud, teised päästsid endid põgenemise läbi.

Pea selle järele tulid veel 100 eestlast, kes teiste kaotusest midagi ei teadnud. Need said sakstest ümber piiratud ja kuuskümmend neist maha löödud. Kui see oli sündinud, istusid nad lauda sööma, jätsid aga sadulad hobustele selga, sest vaenlased võisid jälle ilmuda. Seal tuli Põltsamaa ülema venna kannupoiss joostes ja tõi

1) Konnavere, -pere nimelisi kohtasid leidub Eestimaal mitu.

2) Burchard von Dreylewen, kes mässulisi eestlasi alla heitma tuli.

sõnumi, et suurem eestlaste vägi ülema kallale tahab tungida; palus sellepärast rutulist abi. Kohe istusid nad ka sadulasse ja ratsutasid linnaülema juure, kes pool penikoormat sealt eemal oli. Kui sakslased sinna jõudsid, põgenesid vaenlased rabasse, mida nimetati Konnever.

Siis heitsid nad alla ja olid Konnever'e rabas 1600 maha löödud. Selle peale läks Järvamaa ülem teiste juure Kimmole'sse.“

Kroonika trükki toimetaja Dr. K. Höhlbaum arvab, et Kimmole Harjumaal Juuru kihelkonnas olevat Kymekulle pidada tähendama (Est- und Livl. Briefflade I. I. n. 19), Konnever on tema arvamise järele Konnijärve (seals. I. I. n. 1175) Hageri kihelkonnas, Rabivere mõisa juures.

Minu arvamise järele näivad aga nimed kõige ennem Kose-Uuemõisa järele oleva Kanavere ja Oru mõisa järele oleva endise küla — nüüd mõisa maade külge liidetud — Kämbla kohta sündivat.

Praegune Kanavere on Briefflade I. sees aastal 1462 Kanaveer nimetatud ja kannab 1467. a. Kanaver'e nime. „Oleviku“ kaarti peal (1883) nimetakse teda Konovere, vanemates kirjades nagu hr. õp. H. Pöld teatab, leidub ka Konavere.

Kämbla ehk Kämbla küla kohal seisab „Oleviku“ kaarti peal Kimbla. Richters Adressbuch für Estland 1913 kirjutab Kaemla.

Kose-Uusmõisa ümbrus on ka pärastpoole 16. aastasajal ja Põhja sõjas sõjariistus mehi näinud. Nagu kuulda, olla seal ümbruses tihti maa seest luid leitud. Huvitav oleks teada saada, kas sealjuures ka sõjariistu ehk muud nähtavale on tulnud, millest arvata võiks, et nad 1343. a. lahinguga ühenduses on. Et seal, nagu Hoeneke kirjutab, vööst saadik (beth ant gordel) rabas vöideldi, siis ehk võiksid asjad kaunis hästi alal seisnud olla, sest rabades seisavad riided, jalanõud j. m. aastasadade kaupa kõdunemata ja seal leiduvad ollused hoiavad ka inimese keha kaua aega alal.

—at.

Väinalised.

Nagu tuttav, ilmus Kalevipoja 50 aastaseks jubileumiks professor E. N. Setälä sulest Kalevipoja küsimust selgitav kirjatöö „Kullervo-Hamlet“. Nüüd hiljuti on sama uurija Väinämöise — Vanemuise harutusele võtnud ja

Soome ning Saksa keeli, kahes eriväljaandes uurimise viljana „V ä i n ä m ö i n e n ja J o u k a h a i n e n“ ja „W ä i n a m ö i n e n und J o u k a h a i n e n“, Helsingis 1914 avaldanud. Mõlemad raamatud valgustavad omalt poolt Eesti „V a n e m u i s e g i“ küsimust ja nõuavad rohkel mõõdul meie tähelepanemist.

Agricola raamatus esineb 1551 esimest korda Väinämöise nimi moondatud kujul. „Äinämöinen virdhet tacoi“, ütleb Agricola, seda „Äinämöist“ hämalaste jumalate sekka arvates. Rohkem Agricola ega muud vanad kirjad tast ei kõnele. Jusleniuse sõnaraamat 1745 nimetab esimest korda trükitult „V ä i n ä m ö i n e n = Ladina keeli „nereis“, Rootsi keeli „hafszfru“. Nagu seletusest ilmub, pidas Juslenius „Väinämöinen“ üleüldiseks nimeks, nagu teinegi kirjanik, kes 1766 sõna paljuses tarvitab, nimekandjat ühtlasi naisolemiste hulka arvates. Rahvalauludes esineb nimi esimest korda 1767 Giersi väitekirjas, kuid „Wainemoinen“ sõna kujul. Ladina keeli on see „Wainemoinen“ ümberpandud „Volcanus“.

Rohkem teateid ilmus selle mütoloogilise olemise kohta C. Lenqvisti väitekirjas 1782 ja C. Gananderi „Mythologia fennica's“ 1789. Need esitavad „Väinämöise“ nime all tähendatud mütoloogilise olemise ühelt poolt tähtsamana soomlaste jumalana, teiselt poolt laulude kaitsjana ja laulikuna.

Sest saadik hakkas „Väinämöise“ tutvus Soomes kasvama. Seda tutvust kasvatasid õieti suurel arvul üleskirjutatud rahvalaulud neis esinevate Väinämöise tegudega. Need rahvalaulud lagunesid trüki teel laiematesse ringkondadesse. Rahva rohkel hulgal tundmata Väinämöinen astus tundmata suuruste seast tuntud suuruste sekka.

Prof. E. N. Setälä võtab Väinämöise nime etümologia harutusele. Selle etümologia peale juhatas ju poolsada aastat tagasi tähelepanemist Yrjö-Koskinen. Sõna tüvina esineb „väinä“, „väin“, mida aga praeguses Soome keeles harva leida, seda enam Eesti keeles. Prof. Setälä tähendab, et Wiedemanni sõnaraamatus sõna peakujuna „vein“, „veina“ seisab ja murdesõnana „väin“, „väina“. Eestis tarvitatakse ja tuntakse sõna „väin“ laialt. Arusaamata, kudas Wiedemann just murdesõna „vein“ üleüldiseks sõnakujuks ja üleüldise sõnakuju „väin“ murdesõnaks nimetanud. „Väina“ sõnast on muidugi Väinajõgigi nime omandanud. Nimi oli liivlaste ja sakslaste meie maale tulemise ajal tuttav. Läti Hindrek tarvitab oma ajaraamatus ütlust (X, 6): „Lyvones veinalenses“ = liiv-

lased väinalased = liivlased Väinajõe ääres asujad. Hindreku kirjutuse järele otsustades võib oletada, et vanad liivlased jõge „veina“ jõeks nimetasid. Praeguses Liivi keeles kuuluks nimi „veenalist“; liivlased nimetavad praegugi väina = „veena“ks.

Rahvakeelest kadunud „väin“ ilmub ometi vahel Soome rahvalauludes. Prof. Setälä tsiteerib mitu niisugust laulu. „Vesi viitta Väinän poika“, „Väinön väljähan vetehen“ jne. Vähede „väinä“ sõnadele lisaks arvab uurija rahvalauludes „veen on“ sõnakujudest „väinä“ sõna leiduvat. Väga mitmes rahvalaulus puutub „veen on“ ütluse viis silma, kus „on“ sõna õieti ilmaaegu seisab; teisel jälle leidub „vieno“, „vienen“. Uurija oletamise järele tuleb „veen on“ ütlust väändeks praegusel ajal vähe tuntud „väinä“ sõnast arvata, niisama „vieno“ ja „venno“ sõnades. Seega oleks alguses niisugustes lausetes „väinä“ leidunud ja see „väinä“ aja jooksul enesele muu kuju omandanud.

Sagedamini kui „väinän poika“ esineb Soome rahvalauludes „väinän tytär“. Näituseks ühes Topeliuse üleskirjutatud laulus:

Vyötön Väinän tyttöseksi.

Ehk Sjögreni üleskirjutatud laulus:

Pieni Väinön tyttöseksi.

Väinägä vaheldub rahvalauludes sagedasti Väinö. Ühes Ingeri laulus öeldakse:

Mäne Väinölle vävyksi
Sekä Väinön tyttäreille.

Nagu rahvalauludes „väina poeg“ ja „väina tütar“ esinevad, nii ka „Väinämöinen“. Väina sõna on suffiksiga moinen ühendatud. Sarnast lõppu leitakse muiski Soome sõnades, nagu pitkämöinen = pitkäinen = pikne jne. Väinämöinen tähendaks sõna etümologia järele väinalist, väina ääres asujat, väinahaldjat, väina valitsejat.

Sellest Soome nimest erineb meie Vanemuine koguni. Ei ole tarvis seletada, et Soome Väinämöinen = meie Vanemuine on. Meie Vanemuisel pole väinaga midagi tegemist. Meil kõneldakse ammu, et F ä h l m a n n nime Vanemuine Eesti mütologiesse salakaubana toonud. Kudas tuli F ä h l m a n n niisuguse ettevõtte peale?

Kristjan Jaak Peterson andis a. 1822 Rosenplänteri „Beiträge XIV“ Gananderi mütologia oma täiendustega Saksa keeli välja. Ganander tarvitab raamatus sõnakuju „Vainemöinen“, nagu Giers enne

teda. K. J. Peterson ei pannud nime teisendisi tähele, vaid kirjutas ainult „Vainemoinen“. Peterson avaldas arvamise, et vist eestlastel samasugune mütoloogiline isik olnud, tunnistuseks paari rahvalaulu mängimisest tsiterides, muidugi ilma mütoloogilise nimeta. Asi oli Petersoni meelest olemas, ainult jumalik olemine kadunud. Selle jumaliku olemise nõiutas Fählmann välja. Ganander-Giersi sõnakuju „Vainemoinen“ võttes, katsus ta seda eestistada. Seda viisi tekkis ta „Vanemuine“. „Vaine“ tuletas Fählmanni meelest liialt „vainu“ meele, — „moinen“ jälle kõlas liig ebaeestiselt. Seda viisi tegi ta „vaine“st „vana“ ja „moinen“ist Eesti sõna „muine“. Seletuseks anti: nimi peaks õieti „Vanamuine“ = „vanamuistne“ ehk „muine“ kuuluma, kuid nimi olla aja jooksul „Vanemuineks“ väändud. Nii tekkis ebaeestine sõna „Vanemuine“. Eesti keeles peaks, kui korra nime taheti eestistada, umbes „väinaline“ seisma. Nüüd on aga väär-sõnakuju „Vanemuine“ rahvale lihasse, luusse kasvanud ja teda enam võimata välja juurida.

Kui ka eestlased Vanemuist, Väinämöist ei tunne, tunnevad nad ometi „väina tütreid“, — selle uudisega astub prof. Setälä platsi. Peale selle otsib ta tuge Eestis „väina poegadelegi“, nii et kui ka „isa alles sündimata, lapsed lagedal laiali“. Nende laste olemasolemist pole tänini veel „mõistetud“. Tõenduseks toob uurija hulga näiteid Setukeste lauludest.

Kuiva läts kosjolle,
 (Sis) koze ma Kuiva tüdard,
 (Sis) Kuiva tütar ol' ära koolnu',
 Sis lätsi mina mere kosjolle,
 Mere tütar ol' ära mehele viid.
 Lätsi üks Narva kosjolle,
 Narva tütar jo naiste rõivin,
 Väänä tütar om välkene,
 Mana tütar madalakene.

Set. I. 53.

Laulik läheb Koivale (= Kuiva), merele, Narvale ja väinale kosja, seega esmalt jõe, siis merele, selle peale Narvale (jõe) ja viimaks väinale. Esmalt Koiva ja meri, siis Narva ja väin.

Niisama teisendis:

Kuival tütar ära koolu,
 Väänal tütar välkene,
 Narval tütar naises saanu.

499, 16—18.

Sarnasid näiteid paneb uurija Setukeste lauludest veel mõndagi ette. Teistes lauludes kõneldakse Vääna vällast = väina väljast.

Vana tul'! vasta Kuiva pääl,
Mano Väänä vällä pääl.
Vana lausi meelestäni :
Tule iks mulle neiukenene,
Kaldu mulle kabukene,
Tule sa vana varjule,
Elähünü ümberille.

337, 485—4.

Ehk jälle :

Sõidi ta üle Rõngu silla,
Rõngu silla, Väänä vällä.
Rõngu nädise nägiva,
Väänäst kaiva kabehitse.

581, 52—55. .

Setukeste laulude iga Soome rahvalauludega võrreldes, tõstab uurija nende ea küsimuse üles, ei arva ometi ennast rahvalauludega küllalt põhjani tutvustanud olevat õige vastuse andmiseks. „Ei ole siis võimata, et „väina tütar“ tõesti sisaldab ühe neid harvu vana Eesti-Soome ühtuse mälestusi. Igal juhtumisel võime kindlaks pidada, et „väina tütar“ vanem on kui Väinämöinen ise“, ütleb prof. Setälä.

Väina tütre kosimine tuletab meile igapidi Salme kosimist meele. Väina tütre ja sula Salme lugu annavad teine teisele nii ütelda kätt. Nagu prof. K. Krohn näidanud, ei tähendanud Salme neitsi alguses mingisugust iseäralikkust isikut, vaid salme ääres asuvat neitsit; alles hiljemal ajal tekkis sest iseäraline naisterahva nimi Salme. Niisamasuguses seisukorras ilmub väina tütargi; nagu sula Salme neitsile tulevad tallegi kosilased. Seega esitavad Setukeste laulud teisel kujul sama lugu, vaatamata selle peale, et kosimine ise Setukeste lauludes erineb. Yäina ainult ei ole veel jaksanud Salme viisi isiku nimeks kujuneda.

Prof. E. N. Setälä ei taha „väina tütartega“ leppida, vaid otsib ka „väina peigusid“. Kalapüügi nimelises laulus (S. l. 31, 5—8) öeldakse:

Kliza sää! lauli kivve pääl,
Vähi väänästä kõneli :
Nuota, nuota noore mehe,
Vörku Vöõnu poisikese !

Teises Räpinast üleskirjutatud laulus lauldakse jälle :

Tulke nuota, nooremehe,
Vörku, Vöõnu poosikese !

386, 1—2.

Sarnasid laulusid Vöõnu poistest tsiteerib uurija veel mitu, oletades, et Vöõnu poisikestega vist Vöõnu linna poisikesed mõeldud, seda enam, et ennemalt Vöõnu juures oleva Koiva tütre kosimisest kõneldud. Edasi oletab uurija

veel, et Võnnu poisid eksikombel laulu juhtunud, kus tõe poolest „väina poisid“ peaksid seisma.

Minu meelest nõuab viimne oletamine liig suurt usku. Esiteks ei arva ma, et „Võnnu“ linna tähendab, vaid palju enam ligemal leiduvat tuttavat kihelkonda. Mõõndan hea meelega, et rahvalaulud sagedasti nimesid vahetavad, ühe nime asemele teise panevad. „Väina“ asemele võiks siis „Võnnu“ sattunud olla. Kuid Võnnu mehed ei taha kalapüügi auu enestelt anda. Võnnu kihelkonna mehed ei pane ainult Peipsisse noota, vaid nende võrgud ulatavad Narva suuni. Igal kevadel ilmuvad Võnnu peipslased Ingeri randadele ja Kroonlinna alla võrkusid välja panema. Ei ma imestle, kui niisugusid kalamehi noodale kutsutakse. Ma ei usalda „Võnnu“ võrgulisi tõesti „väina“ võrgumeestega ära vahetada. Läheks tarvis paremaid tunnistusi „väina poegade“ kohta ette tuua, siis võiksime neid poegi vastu võtta. Seni kuni selgemad tunnistused puuduvad, jääme ebausklikkudeks Eesti „väina poegade“, „väina peigude“ kohta. „Väina pojad“ langevad sellesama astme peale kuhu Vanemuine. Kindel alus puudub, vähemalt Eestis.

Soomes seisab Väinämöinen kaljul. Ta on kehastatud, isikuks oletatud väin. Alguses ei mõistatud selle nimega mitte ainult meestesugu veevaimu, vaid isegi naestesugu vee olemist. Praeguse mõiste — laulude looja, igavene laulja — on Väinämöinen prof. Setälä ütluse järele alles hiljemal ajal saanud. Paljudesse lauludesse on Väinämöinen niisama alles pärast poole tunginud.

Lõpuks puutub nuriija Väinämöise kokkupõrkamist **J o u k a h a i s e g a**. Käesolevale kirjutusele pandud pealkirja pärast ei sünni eeskavasse Joukahaisest siin pikemalt kõnelda.

Vanema aja mütoloogidel oli viisiks müütosid allegoriliselt seletada. Iga müütos pidi tingimata midagi tähendama. Võtame suure tamme laulu. Vanemad uurijad otsisid suurele tammele vähemalt kümme seletust. Viimsel ajal on uurijad allegorilise seletuse kõrvale jätnud. Professor Kaarle Krohni uurimised näituseks avaldavad ses tükis suurt kainust. Prof. E. N. Setälä arvab endiste uurijate seletuse otsimist liialduseks, aga niisama liialduseks ka allegoria täielist kõrvale jätmist. Õigem olevat mõlemaid seletamise viisid silmas pidada. Nõnda tahaks ta Väinämöise ja Joukahaise kokkupõrkamisest allegoria välja lugeda. Ta meelet leidub kokkupõrkamise tähendus loodusel. See on: kogu kokkupõrkamise lugu kujutab õieti looduse ilmeid inimeste kujul. Väinämöinen esineb liikuvana väina

veena, Joukahainen vastapõrgates laenetele takistust tegevana jääna. Noor jää tahab vana vett võita. Kudas noor jää ka suurustagu, hiljem, varem tuleb tund, mil väin ta ometi „suuga söhu“ laulab. Joukahainen peab alla heitma, Väinämõisele jääb võit. Prof. E. N. Setälä näeb seega Väinämõise ja Joukahaise kokkupõrkamises võitlemist veevaimu ja jäävaimu vahel, viimne püüab esimest võita, aga võidu võitlemises võidab esimene ometigi.

Seletus on ütlemata meeldiv, hästi välja mõteldud: Väinämõinen = vesi ja Joukahainen = jää teineteisega võitlemas. Tahetakse võitlemiselugu allegoriliselt seletada, võib vaevalt sündsamat seletust anda kui see, mis professor E. N. Setälä annud. Siiski jätaaksin parema meelega selle seletuse eemale. See seletus sunniks meid teistelegi lugu-tele looduse ilmetest seletusi otsima ja — me rändaksime endiste uurijate radadel. Ma mõtlen, me võime Väinämõise ja Joukahaise võitlemise kaunist kirjeldusest muidugi mõnu küllalt tunda, ilma et iga üksikut võitlemise joont hakkaksime looduse ilmetega seletama. Noorus põrkab vanadusega kokku, erinevad ilmavaated esinevad, noorus eitab oma rammu peale toetades vanaduse teenusi, ülbuses kas taevast maa peale maha tuua tõotades — see vana tõde ilmub igal ajal omal kujul, ilmub Väinämõise ja Joukahaise kokkupõrkamisel, ilmub meiegi vanade ja noorte kokkupuutumisel. Lepime sellega, mida lugulaul otsekohe jutustab, ja me oleme elust märki sattuva pildi pärinud ega tarvitse enam minna paremat otsima.

M. J. Elsen.

Eesti Rahva Museum 1913.

Mõtted rahva kunstitööde korjamise puhul.

(Osa Kr. Raud'i kõnest: „Kas kasvame või kaome“).

— — — Kadunud põlved on meile oma vaimuvara pärandanud, mis iseäranis meile oma isesuguste inimliste väärtuste pärast kallid ja tähtsad on. See vara annab meile Eesti mineviku elu korrast ja parematest püüetest selge pildi, milles loomulikkus, terve inimsus elu harmonia nõuetega ennast avaldab.

Mis on meie rahva luule, ta laulud, muistsed jutud, viisid, vanad sõnad — muud, kui elu tarkuse tunnistused ja igatsused tasakaalu, rütmuse, õnne järele?

Mis on meie „Kalevipoeg“ muud, kui suur elu korraldav jõud, kõige pahasuste, inetuste, takistuste ja hädaohu kõrvaletoimetaja?

Midagi teist, idealsemat ülesannet ei ole ka kõige vähemal laululgi.

„Laula, laula suukene,
Liigu linnu keelekene,
Ilutse südamekene.
Küll saad siis sa waita olla,
Kui saad alla musta mulla,
Walge laudade wahele.“

Mis tahavad need lihtsad ilusad read muud, kui rõhuvat muret ja kurbust ära peletada ja lapselikule rõõmule, puhtale aatelisele õnnetundmisele ülesse kutsuda.

Vanad sõnad, need kallid kivid, mis meie külatänavatelt ja maainimeste elust ja äranägemistest ülesse on nopitud. Nad on nagu raha, mis ühe käest teise kätte veereb ja mille läikivalt pinnalt sa väärtusi lugeda võid.

Muinasjuttudes tunneme ennast kui lapsed — vabad, rõõmsad. Meie leiame ennast siin imede ja harulduste keskel, kus aga ikka teatav kord valitseb — kus õiglus, headus, iludus ikka võidavad.

Muistsed viisid, kas ei kergenda nad meie südant iga kord, kui meie neid kuuleme. Kas ei vaimusta, kas ei puhasta nad meid?

Ei ela inimene üksi leivast.

Ei ole ta veel rahul, kui ta füüsiliselt täidetud on. Igal sammul leiame meie rahvaluules protestisid materialiskõlamuse vastu.

Samuti on meie muistsed kaunistatud käsitööd inimeste ilutunde tnnistused, jutlustajad nende kustumata ihast suse ja õnnelikkuse järele.

Kadunud paradiisi otsib iga hing. Need kirjad meie endistes kinnastes, need haruldased lillekujud ja värvid meie endistes tanudes, need naiv-imelikud väljalõiked meie istetes, küünlajalgades, joogikannudes, mis on need muud, kui tüsedad rahva murraksõnad, rütmilised Eesti helid!

Õpime nendest esivanemate loodetest Eesti iseloomu, ehtsust, kindlat omapärasust ja isesugust algloomulikku elukorda tundma. Õpime nende varal iseennast tundma, see on kõige paranemise ja tervenemise algaste — algatus.

Mälestame nende sõnade, helide ja kaunistuste loojaid tänuga, sest nad olid otsijad ja paremusele püüdjad! Auukartuses paljastame pea nende sammaldanud haudade ees!

Muistsed põlved on peegli, on raamatu meile ülesse seadnud, mille sees meie endid vaatlema ja korraldama peame, milles meie lugeda võime.

Juhtivaid inimlisi mõtteid ja süütavaid tundeid leiame siit, — elu tasandavad ja normeerivad, ülivanad kombed ja loomulikud äraproovitud eluviisid on siin dokumenteeritud.

Siin on täielik Eesti elu ja kodu kuju. Siit, kodust kanti mõtteid, tundeid ja kombeid elusse edasi, siin saavad nad liha ja vere. Nad muutusivad selleks, mis meie lühidalt — eluks nimetame. Siin sündis, laienes, kasvas Eesti tüse, algupärane elu.

Õeldakse, praegune haridus tuua palju kihvtisid ollusid enesega kaasa ja hävitavat üksikuid isikuid ja rahvaid. Päästke siis siit rahva elu hallikast põlist tervist oleviku ja tuleviku jaoks. Vahest otsivad tulevad põlved alg- ja looduserahvaste tervendavaid elukombeid ja laadi tulega.

Teadus heidab viimasel ajal küll silma ka rahvaste peale, kahjuks on ta siin juures liig ühekülgne — ta vaatleb ja uurib enam-vähem rahva välist elu ja teeb selle järele otsused ja seab teooriad üles.

Rahva hing ja selle haruldased, selle penikesed metafüüsilised avaldused luules jne. jäävad alles uurijaid ootama.

Ainult korralikust kodust kasvab terve, kõigiti produktiivne rahvas välja. Kodust on suured jõud ilmunud, mis ilma on edendanud. Kodust on kõik kultuura välja lainud; ehtkoduga ühenduses võib ta üksi õitsmisele jõuda.

Ega veereval kivil kunagi sammalt peale kasva. Esite asu, siis edu.

Pidage esiisadelt pärandatud vara kalliks! Õhutage Eesti elu sädemeid oma südames! Hoidke Eesti kodu! Langeb kodu, kaob rahvas! Otsustage ise! Kas kaome, või kasvame — — —

Museumi tegevuse ülevaade 1913. a. kohta.

Aasta kibedat tööd on jälle seljataga. See oleks viies Museumi tegevuse-aasta ja sellega ehk väike juubeli-aasta, sest 1909. aasta algupoolel (1. apr.) pidas Eesti Rahva Museum oma esimese tegevliikmete koosoleku.

Viieaastasel kestusel on Museumi töö ja sellega ka ülesanded aasta-aastalt tugevasti laienenud ja kasvanud. Iga aasta toob uusi ülesandeid, uusi muresid juure. Töö on ainult alustatud, osatatud. Suur osa söödist on veel

täiesti kündmata. Seni on terve jõud ainelise vanavara, etnograafiliste asjade kogumise peale ära kulutatud. Terve kodumaa peab järjekindlalt vald valla, kihelkond kihelkonna järele läbi korjama, et meie rahva vanemasse kulturaloosse puutuvaid asju kadumise eest päästa, nii kaugele, kui see veel võimalik. Töö on raske ja nõuab palju usinaid aitajaid, et võimalikult ruttu tervet maad läbi käia ja ühes võtta, mis kadumas.

Selles sihis on ka läinud aasta tegevus liikunud. On katsutud uusi jõudusid Museumi tegevusesse tõmmata, selleks kihutusetööd tehes, et Museumi nimi ja ülesanded laiemalt tutvaks saaksid.

Museumi tegevuse ülevaadet 1912. a. kohta (Eesti Rahva Museum 1912) trükiti 10.000 eksempl., mida mitmel teel (näitustel müües, koju kätte saates jne.) laiali laotati. Raamatukest illustavad Museumi mõtet selgitavad pildid (10). Loodeti, et raamatukese müümise läbi ehk rohkem sisse tuleb. Praegu on veel 3000 eks. ümber järele, mida osalt suvistel korjamistel arvatakse maal asjade kinkijatele vastukingituseks välja jagada.

Kihutuse ja toetuse palumise mõttes on veel mitmesuguseid üleskutseid osalt ajalehtedes avaldatud, osalt postiga kätte saadetud.

Toetuse palve on saadetud kõigile ühistegelistele asutustele.

Kõiki Eesti seltsisid on üles kutsutud Museumi alalisteks toetajateks hakkama ja Museumi põhjuskirja § 17 järele oma asemikkude läbi Museumi tegevliikmete kogust osa võtma. Nendele seltsidele, kes oma asemiku läbi soovivad Museumi tegevliikmete kogust hääleõigusega osa võtta, oleks iga-aastane toetuseraha järgmine: seltsid, kellel vähem kui 10 liiket, maksavad 10 rubla; kellel üle 100 liikme, maksavad 10 rbl. + 10 kop. iga liikme pealt, kes üle saja on. Sunduslik toetusesumma suurus ei lähe üle 25 rbl., kui ka seltsiliikmete arv rohkem kui 250 on. Muidugi on soovitav, et sarnasel korral toetuseraha rohkem maksetaks. Üle 30 seltsi on seni jaatava vastuse annud.

Üksikutele inimestele on kutsed kätte saadetud Museumi liikmeks astuda. Seni on ligi 2500 sarnast kutset läkitatud. Igale kutsele lisati juure Eesti R. Museumi tegevuse ülevaade 1912. a. kohta, põhjuskiri ja rahasaate kaart. Rahasaate kaartisid on tänini õige vähe täieltselt tagasi tulnud, kuid loota võib, et nii mõnigi neist veel täidetult Museumi laekasse jõuab.

Kõigile hariduse-, põllumeeste-, karskuse- ja laulu- ja mänguseltsidele saadeti üleskutse ainelist vanavara oma tegevuse piirkonnas korjama hakata. Mitmed seltsid on otsustanud vanavara korjata. (Kilingi-Nõmme Karskuseselts „Õilme“, Kuresaare E. S. Põide Haruselts, Antsla Rahvahariduse Selts, E. Nooresoo Kasv. Seltsi Marienburi Haruselts, Talli Laulu- ja Mänguselts, Laanemetsa Põllumeeste Selts).

Kirjastajatele, ajalehtede toimetajatele ja trükkodade omanikkudele avaldati üleskutse, kus paluti Museumi juures asuva keskraamatukogu jaoks kõiki oma kirjastusi saata. Kahjuks on üleskutse seni vähe vastukõla leidnud. Tungivalt peaksid seda küll iseäranis ajalehtede ja ajakirjade toimetused tähele panema, kuna vanemate ajalehtede saamine isegi toimetustest raskendatud on, ajalehtedes aga palju sarnast materjali ilmub, mis jäädava väärtusega. Ükski ajaleht ei tohiks keskraamatukogust puududa.

Peale selle avaldati veel üleskutseid päevapilt-nikkudele, üliõpilastele, kunstioopilastele, koolioõpetajatele ja koolioõpilastele.

Maal laialilaotamiseks trükiti 10.000 eks. lendlehte, mis korjajate poolt ära jagati.

Linnades laotamiseks trükiti 13.000 lendlehte, millest Tartus, Rakveres, Paides ja Kuresaares umbes pooled ära on tarvitatud.

Museumi põhjuskiri on kolmandas (2000 eks.) ja neljandas (3000 eks.) trükis ilmunud. Juhatuskiri korjajatele töötati läbi ja trükiti uuesti (2 tr. 4000 eks.)

Museumi kirjastusel 1914. a. ilmusid E. R. Museumi väljaannetena: Nr. 6. Dr. Boldt'i „Kodukoha tundmaõppimise korraldamine Soomes“, J. Depmani tõlge. V. Reimani sissejuhatus: „Kodukoha tundmaõppimine Eestis“. Hind 15 kop. Nr. 7. V. Ernits: Vabaõhu museumid (1500 eks., hind 5 kop.) Postkaarta on 25 uut nummert kirjastatud. Ligemal ajal tahetakse postkaardi müümiseks automaatselt üles seada, millest uut sissetuleku hallikat Museumile loodetakse.

Museumi mõtte õhutamiseks peeti kõnekoosolek 4. dets. Eesti Üliõpilaste Seltsis, kus V. Ernits vabaõhu museumitest kõneles. Peale selle on Museumi üle kõnesid pidanud V. Ernits Helme-Tõrva Hariduse seltsis 27. X., Palal 17. XI., Haaslaval ja Nuustakul, E. Eisen-schmidt — Helsingi Eesti Hariduse Seltsis.

Kihutusetöö ei ole tagajärjeta jäänud. Muuseumi tegevus on viimase aasta jooksul tublisti laienenud. Uusi töötajaid on juure tulnud.

Kui mineval aastal ainelise vanavara korjajate arv 45 oli, siis on see tänavu rohkem kui kolmekordseks kasvanud. Umbes 150 korjajat olid läinud suvel töös. Suurem osa olid kohalikud korjajad, kes harilikult suured kogud päris ilma kuludeta ehk õige väikeste väljaminekutega Muuseumisse talitavad. Rõõmustaval viisil tuleb alatasa korjajaid juure, kes plaanilikult oma kodukoha läbi vaatavad ja ühes võtavad, mis Muuseumile kõlbulik. Kui sarnaseid korjajaid rohkem sigineks, siis oleks korjamistöö Muuseumile hulga kergem. Muuseum võiks oma kasinat sissetulekut rohkem asjade korraldamiseks ja tarvilikkude ruumide muretsemiseks ära tarvitada.

1913. a. suve korjandused on veel katalogiseerimata; umbkaudu arvates võib saaki rahuloldavaks nimetada. Üksikud korjandused on vähemad, kui aastal 1912. Osalt oleneb see küll sellest, et tänavu mitte nii rikkaid kohti vanavarast ei leitud, kui mineval aastal. Üleüldist saaki võib umbes 6000 uue numbri peale arvata. Paljud kohalikud korjajad ei ole veel oma kogusid ära saatnud. Nii oleks siis Muuseumi kogudes üleüldse asju üle 15.000 numbri. (Üle 9000 numbri on nimekirja kantud).

Korjamise peale on ligi 2000 rubla ära kulunud, mis rikkalikkude toetussummade, pidude ja kingituste abil kokku tuli.

Rahalist toetust on iseäranis ka meie ühistegelistelt asutustelt saadud.

Pidusid on Muuseumi heaks toime pandud: Jõhvis 23. II. — 29 rbl.; Tartu Eesti üliõpilaste organisatsioonid 30. märtsil — puhas sissetulek 473 rbl.; Kuresaare E. Seltsi Põide Haruseltsis 24. juunil — 21 rbl. 56 kop.; Pillistvere Laulu- ja Mänguselts (R. Kamseni korraldusel) 4. aug. — 35 rbl.; Tusti asjaarmastajad (kooliõp. J. Andersoni korraldusel) 6. VIII. pidu sissetulekust 10 rbl.

Asjade väljapanemisega on Muuseum näitustest osa võtnud:

1. Ülevenemaalisel kodukäsitöö näitusel Peterburis.
 2. Tartu Eesti näitusel 16., 17., 18. ja 19. aug.
 3. Võru Põllumeeste seltsi näitusel 31. aug., 1. ja 2. septembril.
 4. Viljandi Põllumeeste Seltsi näitusel 6., 7. ja 8. sept.
- Näitustel müüdi Muuseumi postkaarta, kirjandust ja märkisid. Iseäralist tänu võlgneb Muuseum põllumeeste

seltsidele, kes kõik ilma hinnata asjadele ruumi andsid ja kõigipidi Museumi soovidele vastu tulid.

Takistuste pärast, mis Museumile tehti, pidi ainult Tallinna Eesti näitusest osavõtmine läinud tegevuse aastal ära jääma, mis aineliselt tuntavalt mõjus.

Läinud aastal on Museum oma kodumaa piltide osakonda tublisti täiendanud.

Et häid päevapiltlikka ülesvõtteid saada, läkitati Museumi poolt eripäevapiltnik Joh. Pääsuke, Tartust, välja. Reisiplaaniks oli antud Tallinnamaa rand, Muhu ja Saaremaa. Teekond kestis ligi 2 kuud. Ühtlasi tegi päevapiltnik ka kino ülesvõtteid oma huvi pärast. Hra Pääsuke käik algas Narvast, jala sammuti Tallinnamaa randa mööda kuni Kundasse, tee peal kõikidest tähtsamatest kohtadest ülesvõtteid tehes; peale selle käis päevapiltnik Kehras, Piirital, Vösul, Palmses, Loksal, Keilas, Haapsalus ja Lihulas. Sealt sõideti Muhusse ja Saaremaale, kus õige palju ülesvõtteid on tehtud. Terve kogu on üle 300 pildi ja sisaldab eneses terve rea huvitavaid ja häid ülesvõtteid. (Mõned neist avaldatud Oma Maa's III.). Negatiivid on Museumi päralt. Hra Pääsuke on oma töö eest õiglast tänu ära teeninud.

16. augustil avas Museum oma ruumides kodumaa piltide näituse. Osa võtma näitusest olid kõik päevapiltnikud kutsutud. Näitusest osavõtmine ei olnud päevapiltnikkude poolt just elav. Näitusel olid ka Museumi omad kodumaa pildid välja pandud. Osalt näituse tõttu on Museumi piltide osakond tublisti lisa saanud.

Suuremaid piltide kogusid tuli mitmelt poolt kingituseks. Ilusa kogu kodumaa maastikka kinkis fot. J. Kristin Tallinnast; H. Siitam Torist kinkis kadunud H. Tiidermanni ülesvõtteid rahvariietest. Piltisid ja negatiivisid on kinkinud — fot. G. Münther, Jõhvis, Pagari mõis, fot. A. Törn, fot. J. Mägedi, hr. Koch, Dr. A. Ban Ungarist j. t. Soovida tuleks, et meie päevapiltnikud sarnasest ettevõttest soojemalt osa võtaksid.

Museumi sisemistes korraldustes on läinud aastal ka muudatusi olnud. Õpetatud Eesti Seltsi lubaga viidi suvel seltsi etnograafilised kogud Vanemuisest, kus nad tänini Museumi hoiu all seisnud, ühes kappidega Museumi ruumidesse, kus kapid üles seati ja Õpetatud E. Seltsi kogusid Museumi omadega täiendati. Ka Eesti Üliõpilaste Seltsi kogud on nüüd ära toodud.

Ühtlasi avati osa Museumi ruumidest vaatajatele (18. augustist peale) igapäev 3 tunniks (kl. 12—3). Sisse-

minek on pühapäevadel ja kolmapäevadel maksuta, teistel päevadel 10 kop. inimese pealt. Vabatahtlikku maksu sissemineku eest võetakse alati tänuga vastu. Museumi kogusid on kuni 1. jaan. 1914 ligi 5000 inimest vaatamas käinud (üles tähendatud 4698) — umbes pool nendest langeb Eesti ja Saksa näituse aja peale. Hästi rohkem on vaatajaid nendel päevadel, kus sisseminek maksuta. Võõraid (mitte-eestlasi) on seni õige vähe käinud, võib olla sellepärast, et asi mitte küllalt tuttav ei ole. Museumis on mitu kooli ühes kooliõpetajatega olnud — nii Eesti Tütarlaste gümn., Hageri, Lüganuse, Koeru Harid. Seltsi kool, E. Naisseltsi käsitöökool mitmel korral.

Museumi kogusid on tarvitanud: Soomest mag. K. Soikkeli, kivist kirveid uurides; Peterburist arh. J. Gahlnbäck, kes hulga joonistusi puu-asjadest teinud; neid L. Kompus, A. Johanson (Eesti Naisseltsi käsitöökooli juhataja), M. Reimann ja pr. A. Kallas eeskirjade jaoks j. m.

Museumi sisseseade jaoks plaanid telliti Soome arhitekt T. Salervolt, kes suure osa Soome Rahva Museumi (Kansallis Museo, Historiallinen Museo) sisseseade joonistused teinud. Kutsuti tiserid üles kappisid Museumi jaoks ilma maksuta ehk odavamalt tegema. Kuna aga sarnaseid meistrid ei leidu, siis peab küll sisseseade peatselt raha eest tellitama.

Museumi koguhoidja E. Eisenschmidt saadeti kevadel aprilli-kuu sees Helsingisse, kus ta ennast sealse Soome Rahva Museumi (Kansallis Museo) sisseseade ja korraldusega tutvustas. Ka käis tema mitmes raamatukogus, et nende korraldusega ligemalt tutvaks saada. Ajapuudusel pidi reis ainult esialgseks tutvustamiseks olema. Oleks nii mõndagi tarvis soomlastelt õppida, kes meist selles asjas palju ees on.

Museumi juhataja O. Kallas on Peterburis ja Helsingis käinud, mille tagajärjeks on, et Teaduste Akademialt kõiki Soome-Ugri rahvastesse ja Baltimaasse puutuvaid Akademia väljaandeid saada loodetakse. Kunstide Akademialt on Balti kunstnikkude piltisid palutud, kuid eitav vastus saadud, kuna Balti kunstnikkude töösid Akademia kogudes ei olevat. Edaspidi on lootus saada neid piltisid, mis välja on laenatud. Pihkvas olev Pljushkini museum on Keisri Herra kingitusega (100.000 rbl.) Aleksander III Museumile ära ostetud. Loota on, et setu-asjust dublettisid Museumile antakse. Keiserlikust raamatukogust on lootust Eesti ja Balti raamatuid (ostuteel?) saada. Teaduste Akademia võtab Museumi ehk oma kaitse alla.

Keskraamatukogu asjus on niipalju edasi jõutud, et Eesti Üliõpilaste Seltsist ajalehed Museumi ruumidesse üle on toodud. Uusi ajalehti korraldatakse.

Raamatukogul puuduvad tarvilikud ruumid, sest et Tartu linnavalitsuse poolt antud ruumid on liig kitsad juba asjade hoidmiseks.

Museumi tegevusest oleks veel nimetada, et aasta jooksul 8 eestseisuse ja 1 üldine liikmete koosolek ära on peetud.

Kassa aruanne

1. märtsist kuni 31. detsembrini 1913.

Kassa läbikäik 1913. a. jooksul ja seis 31. detsembril 1913.

Sissetulek:

Kingitusi	2690. 46
Postkaartidest (puhas sissetulek)	603. 92
Liikmemaksust	669. 50
Pidudest ja lillepäevadest	1519. 44
Protsentidest	105. 49
	<u>5588. 81</u>
Saldo 1. märtsil 1913. a.	3391. 98
	<u><u>8980. 79</u></u>

Väljaminek:

Üleüldised kulud	2802. 82
Ainelise vanavara korjamine	1862. 78
Raamatukogu	38. —
Päevapildid (J. Pääsukese reisikulud, piltide ja negatiivide muretsemine jne.	449. 24
	<u>5152. 84</u>

Seega kassas:	8980. 79
	5152. 84
	<u>3827. 95</u>

millest: majaehitusesse puutuva kapitali arvel	2087. 97
jooksva arvel	1339. 98
kapitali arvel raudkapi muretsemiseks ja raamatukogu korraldamiseks	400. —
	<u><u>3827. 95</u></u>

Seletuseks:

1. Üleüldine kulude arve:

Post, kantselei	236. 22
Palgad	794. 65
Küte	52. 80
Sõidud	65. —
Trükitööd (aastaraamat, lendlehed jne.)	758. 20
Kuulutused	46. 18
Museumi korraldamine, asjade vedu, ümberkolimise kulud, ostmine j. m.	699. 27
Sisseseade plaan	150. 50
	2802. 82

2. Ainelise vanavara korjamise arve:

Aasta jooksul väljaantud	2153. 12
Tagasi saadud	290. 34
	1862. 78

3. Postkaartide arve:

Välja läinud	187. 14
Sisse tulnud	791. 06
Ülejäak	603. 92

4. Liikmemaksu arve:

Seltsidelt	159. 50
Liikmetelt	510. —
	669. 50

Rahalise seisukorra poolest on möödäläinud aasta kaunis õnnelik olnud. Sissetulekud on suuremad, kui eelarves kavatsatud oli, ehk küll meie aasta ainult kümme kuud on kestnud (1. III—31. XII 1913). Väljaminekud on natuke suuremad, kui eelarve järel. Iseäranis oleme kingituste läbi rohkesti raha saanud — eelarve järele lootsime 1700 rbl. — on aga sissetulnud ligemalt 2700 rbl. — mis küll selle arvesse tuleb panna, et iseäranis suurt toetust 1913. a. Tartu Vast. Kr.-Ühisuse käest saime (üle 800 rbl.) ning Eesti Kirjameeste Seltsilt (ehk küll äramääratud otsustarbeta) 400 rbl. Kinkijad on suuremalt osalt meie seltsid ja ühisused, nagu seda allpool toodud nimekirjast näha võime. Seltsisid ja ühisusi on kinkijate hulgas 55, nii et kaugeltki veel kõik ühisused meid toetanud pole.

Postkaartide arvel oleme möödalainud aastaga võrreldes vähem välja annud ning siin 1912. a. kulul elanud, nii et puhast ülejääki on üle 600 rbl. Praegu on veel tagavaraks 6000 postkaarti 300 rbl. väärtuses.

Liikmemaksud on sissetulekus 669 rbl., see on 269 rbl. enam, kui eelarvesse võetud oli. Sellest summast on seltsidelt 159 rbl. ja liikmetelt 510 rbl. — Uute liikmete hulgas oli 3 eluaegset (45 rublaga). Et aga palju seltsisid veel on lubanud liikmeks astuda, siis võib loota, et tulevikus liikmemaksu summa tõuseb. Seltsidest on praegu 19 liikmemaksu ära maksnud.

Ainelise vanavara korjamiseks on välja antud 1862 rbl., kuna see summa 1912. a. 2400 rublani ulatas, mis osalt sellega seletada võib, et 1913. a. vanavara korjajad enam kingitusi on saanud, kui ennemalt. Selle vastu on Museumi korraldamise kulud 3-kordseks, 1912. a. võrreldes, läinud (enne 280, nüüd 700 rbl.).

Raha liikumist 1912. ja 1913. a. ja töö suurenemist võrreldes, peame Museumi tegevuse laienemist 1914. a. ootama, mis ka eelarve eelnõu kokkuseadmise juures silmas on peetud.

Eelarve.

Sissetulekud:

Liikmemaksu	600. —
Pidude sissetulek	1500. —
Postkaartidest	200. —
Kingitusi	2300. —
Automat.	100. —
	<u>4700. —</u>

Väljaminekud:

Museumi korraldamine	800. —
Vanavara korjamine	2000. —
Palgad	1200. —
Trükitööd	500. —
Museumi esialgne sisseseade	1000. —
Valgustus, küte	150. —
Post, kantselei	200. —
Vabaõhu Museumi eeltööd	300. —
Automat.	200. —

Korteri parandamine	300. —
Erakorralised väljaminekud	150. —
	<hr/>
	6800. —
	<hr/>

nii et meil 2000 rublalise puudujäägiga rehkendada tuleks.

Seltsidest ning eraisikutest, kes Museumi
kingitustega

toetanud 1913. aastal, oleks nimetada: ¹⁾ Simuna Laenu-Hoiu-Ühisus 20 rbl., Maarja-Magdaleena L. H. Ü. 10 rbl., Vaivara L. H. Ü. 3 rbl., Türi L. H. Ü. 25 rbl., Umbuse Ühispiimatalitus 5 r., Võru L. H. Ü. 60 r., Tallinna Kredit-Ühisus 200 r., Pärnu L. H. Ü. 25 r., Tartu Kredit-Ühisus 849 r., Zooru Kaubatarvitajate-Ühisus 5 r., Tõstamaa L. H. Ü. 3 r., Põhja Kr. Ü. 25 r., Põltsamaa Kr. Ü. 20 r., Kaarli Kaubatarvitajate Ü. 5 r., Sangaste L. H. Ü. 10 r., Rakvere L. H. Ü. 25 r., Tartu E. L. H. Ü. 256 r., Tartu Maj. Ü. 50 r., Tori L. H. Ü. 5 r., Viljandi Kr. Ü. 50 r., Talli L. H. Ü. 10 r., Hageri L. H. Ü. 10 r., Puhja L. H. Ü. 10 r., Helme L. H. Ü. 25 r., Moiseküla L. H. Ü. 5 r., Antsla Põllumeeste Selts 5 r., Pärnn Kr. Ü. 50 r., II. Kolga-Jaani Kaubatarv. Ü. 3 r., Tartu E. Põllum. Selts 110 r., (1912. ja 1913. a. näituse auhind), Lihula Hariduse Selts 5 r., Kõpu L. H. Ü. 5 r., Vändra Maj. Ü. 25 r., Vändra L. H. Ü. 10 r., Viljandi L. H. Ü. 40 r., Paide L. H. Ü. 10 r., Karula L. H. Ü. 5 r., Kose L. H. Ü. 10 r., Vanemuine 30 r., Kuresaare L. H. Ü. 5 r., Rõngu L. H. Ü. 5 r., Halliste L. H. Ü. 25 r., „Kungla“ Selts 20 r., M. Ostrow 25 r., Kaarli selts Säde 5 r., Eesti Kirjanduse Selts 400 r., Kokora Tuletõrjujate Selts 10 r., Kambja L. H. Ü. 10 r., Pärnu Maj. Ü. 20 r., Lihula Kaubat. Ü. 5 r., Palmse Kaubat. Ü. 15 r., Torma L. H. Ü. 10 r., Valga Kr. Ü. 100 r., Kadrina L. H. Ü. 10 r., Peterburist K. Fabergé 25 r., H. Sarwik 1 r., T. Aleksius 3 r., R. Hurt ja abikaasa 6 r., Raekson 4 r.

Toimekondade aruanded.

Museumi tegevus esines üksikütes toimekondades, mis peajoontes üleüldises tegevuse ülevaates juba nimetatud.

1) Selles nimekirjas puuduvad need seltsid, kes enne 1. märtsi 1913. a. kingitusi on teinud, kuna nad juba möödäläinud aastal aruandes olivad. Need, kes aasta lõpul raha ära saatsivad, võivad 1914. a. alla arvatud olla.

Lillemüügi toimekond

võis läinud aastal ainult osalt oma ülesannet täita — sündsattel juhtumistel: näitustel, laulupidudel jne. Museumi heaks lillemüümist korraldada, lilledpäevasid toime panna, postkaarta, sellekohaseid märkisid jne. müüa. Välistel takistustel oli toimekonna tegevus vähemate tagajärgedega kui läinud aastal.

Lille- ja postkaartide müümist korraldati Tartu, Võru ja Viljandi Eesti näitusel, kus ka Museumi poolt igalpool kogu asju välja oli pandud.

Tartu Eesti näitusel 16.—19. augustil müüdi postkaarta, kirjandust ja lillesid ainult koha pealt, kuna platsil müümine politsei poolt lubatud ei olnud. Sissetulek oli sellepärast ka umbes pool vähem kui mineval aastal — ligi 700 rbl. Müümist korraldasid üle 50 neiu ja nooremehe.

Väljapandud asjade eest anti T. E. Põllumeeste Seltsi poolt 50 rubla korjamiste toetamiseks ja väljapanekutele prii plats.

Võru Eesti Põllumeeste Seltsi näitusel 31. augustil 1. ja 2. septembril oli ka kogu asju välja pandud. Kohaliku politsei lubaga müüdi näituseplatsil kanarpikku Võru neidude ja noortemeeste lahkkel kaasabil. Korraldajaks oli kaupmees J. Mõttus Võrust ja Museumi asjaajaja E. Eisen-schmidt. Sissetulek oli Võru näituse kohta õige hea — umbes 250 rbl. Võru Põllumeeste Seltsi poolt määrati kogu eest auuhinnaks 30 rbl.; väljapanekutele anti plats ilma maksuta.

Viljandi Eesti Põllumeeste seltsi näitusele 7., 8. ja 9. sept. sõitis Museumi asjadega E. Eisenschmidt. Väljapanekud leidsid ruumi iseäralises kuuris, mis Põllumeeste Seltsi poolt hinnata tarvitada anti. Pr. Fr. Baars'i juhatusel pandi kogud välja ja müüdi kanarpikku ja kadakaid. Vastutulek rahva poolt oli kõigil näitustel hea, Museumi kogud äratasid tähelepanemist. Viljandis tuli lillede, postkaartide ja kirjanduse müügist üle 300 rbl. sisse. Näituse toimekond määras väljapanekute eest 25 rbl. auuhinnaks.

Ka Tallinnas kavatseti Eesti näituse ajal septembri kuu algul lillesid, postkaarta ja kirjandust Museumi heaks müüa ja osa Museumi kogudest näitusel välja panna. Kahjuks ei saanud lillemüügi luba nii hästi Tallinna Põllumeeste Seltsilt kui ka Tallinnamaa kubernerilt. Et kohast ruumi näitusel Museumi kogude jaoks ei saanud, siis pidi ka asjade väljapanek sel aastal Tallinna näituselt ära jääma.

Lillemüügi toimekond pidi ka iseäralise märgi müümisega Museumi sissetulekuid katsuma suurendada, et aga sarnast märki kunstnikud, kellega selle üle räägitud, veel ei ole valmistanud, siis võiks see ehk tulevikus sündida.

Postkaartide müük oleks ka tulevikus heaks sissetuleku hallikaks, sest läinud aastal on üleüldse u. 600 rbl. sellest kasu saadud. Lillemüügi toimekonna ülesandeks jääks ka edaspidi igal võimalikul juhtumisel (pidudel ja mujal) vähemalt Museumi postkaartide müüki korraldada. Muidugi peavad selles asjas kohalikud seltsid ja tegelased kaasa aitama. Seltsid võiksid oma pidudel „amori-postiks“ ainult Museumi postkaarta tarvitada. Seda on mõned seltsid juba nõuks võtnud teha.

Majaehituse toimekonna tegevus

ei ole läinud aastal ennast suurt avaldada suutnud, kuna Museumil korda läks ajutiseks ruumisid Tartu linna valitsuse poolt saada. Siiski ei või majaehituse küsimus soiku jääda, sest antud ruumid ei ole küllalt otstarbekohased ja on kaugelt liig kitsad. Sellepärast katsutakse tarvilist majaehituse kapitali muretseda ja suurendada (praegu ligi 2000 rbl. juba olemas, maja läheks aga oma 100.000 rbl. maksma). Ka on tarvis museumi maja jaoks tarvilikku ehituseplatsi välja otsida, museumide ehituseplaanidega ennast tutvustada. Ehituse toimekonna hooleks on praeguse korteri korraspidamine, sisseseade tellimine ja ülesseadmine.

Uuema kunsti toimekond

on mõned uued kunstitööd läbi vaadanud, kas nad Museumi kogudesse kõlbulikud oleksid muretseda. Uute Museumi postkaartide väljaotsimine käib ka kunsti toimekonna tegevuse piirkonda. Suuremad ettevõtted, nagu uuema kunstitööde gallerii avamine jne. on mõtete lahkumineku pärast veel seismas. Loota on, et ka uuema kunsti osakond ligemal ajal täielikumaks saab (Kunstide Akademialt piltide saamise läbi, pildid eraisikute kogudest jne.).

Kõnetoimekond

on Museumi mõtet selgitavaid kõnesid mitmel pool maal korraldanud. V. Ernits on kõnesid pidanud: Tõrvas,

Palal, Võnnus, Nuustakul ja Tartus. E. Eisenschmidt Helsingis. Soovida oleks, et iseäranis maaseltside poolt rohkem soovisid tuleks Museumi mõtteliste kõnede kohta. Soovid tuleksid Museumi nime peale ära saata. Seltsid peaksid ennast kohustama vähemalt kõneleja sõidukulusid tasuma.

Ainelise vanavara korjamise toimekonna tegevus

oli aruande aasta jooksul kõige suurema tähtsusega ja viljarikkusega, sest toimekonna töö on praegu Museumi peaülesandeks.

Töö on õige laialdane ja suur olnud. Kuna suurem osa korjajaid Läänemaal, Harju ja Virumaale saadeti, et tervet Tallinnamaad läbi võtta, jätkati pooleli jäänud tööd Saaremaal. Tartu-, Viljandi-, Pärnu- ja Võrumaal olid tegevad enamasti kohalikud korjajad.

Korjamise toimekond on 4 koosolekut ära pidanud — kõik kevadepoole, enne korjamist. Esimesed kaks koosolekut olid linnades vanavara korjamise küsimusele pühendatud. Otsustati meie linnades vanavara korjata. Selleks trükiti üleskutseid ja katsuti korjajaid leida. Tartu linnaga tehti algust. Umbes 30 korjajat olid ametis, kes uulits uulitsa järele ja maja maja järele linna läbi pidid käima. Korjamas olid peaasjalikult üliõpilased ja Tartus sel ajal arapeetud põllutöö kursuste õpilased. Tagajärg oli õige väike. Ainult mõni vähema tähtsusega asi saadi. Kulturaajaloolisi asju (nagu vanemaid mööblid, maja kaunistusi jne.) ei saadud, ehk neid küll linnast saada loodeti. Vast nõuab linnades korjamine rohkem vilumist. Ka teistes linnades, nagu Rakveres (kooliõpetaja E. Rosenberg), Paides (velsker A. Tobro), Kuresaares (M. Tang) on vanavara korjatud. Tööd tehtakse edasi, asjad ei ole veel ära saadetud. On loota rohkem vanavara, sest need linnad on sarnastes maanurkades, kus rahvariided ja vanemad tarbeasjad rohkem liikumas. Oleks tingimata tarvilik Tallinnas, kui vanemas linnas, vanavara korjamist ette võtta.

Mis üleüldse korjamisesse puutub, siis võib tänavuse tööga kaunis rahul olla. Peale Tartu korjajate saadeti Museumi poolt välja 60 korjajat, kes reisiraha ühes said, kuna u. 60 korjajat oma kodus tööd tegid ja raha mitte ei saanud. Paljud korjajatest on lubanud oma tööd tuleval aastal jätkata. Töö tagajärg on esialgse arvamise järele umbes 6000 uut nummert, millest üle poole Tallin-

namaa peale tuleb. Kõige huvitavamaid asju oleme ka tänava Saaremaalt saanud, kus mitmes kihelkonnas korjati, Iseäranis paistab välja Mustjala kihelkonna korjandus. Naisterahva ülikonna on korjajad täielikult kätte saanud. See läheb kõigist teistest Saaremaa ülikondadest palju lahku; vist on Rootsi mõju suurem kui mujal. Ilusad on Mustjala kannud. Ilusa kogu asju oleme ka Põidest ja Pühast saanud.

Ka Virumaa ja osalt Harju korjandused paistavad silma. Siit leiame terve rea ilusaid kirjalisi tekkisid ja vaipu, lillelisi tanusid, käikseid ja seelikuid. Naisterahvastel, kes seda kõik valmistanud, on iseäranis hea maitse olnud värvide väljavalikus. Mustri poolest tuletavad mitmed tekid Persia vaipu meele. Kas on siin mõjudega vanast ajast tegemist, kus kauplemine perslastega elav oli, või on see lihtne juhus? Igatahes pakub ligem rahvakunsti uurimine palju huvitavat. Kunas tulevad meil eriteadlased, kellele siin suur tööpõld avatud?

I. Ainelise vanavara korjamine Liivimaal.

Siin peeti esimeses rinnas Saaremaa silmas, kus veel vanemaid rahvariideid ja tarbeasju rohkesti alal on hoitud. Saaremaal jätkati mineval aastal pooleli jäänud tööd (Eesti Rahva Museum 1912 — lhk. 17 ja 18). Korjati 6 kihelkonnas, nimelt: Jämajas, Mustjalas, Pühast, Valdjalas, Põidel, Kaarmal ja Kuresaare linnas.

Mustjalas korjasid kirjanik Henrik Visnapuu ja Joh. Lihting.

Korjamise aruandest loeme: korjamine kestis seitse nädalat. Läbi käidud on kõik talud, kalameeste külad, vanemad popsikohad. Lõunapoolse osa korjas H. Visnapuu üksi kuni Suviste pühini. Peale pühi sõitis kaaslane J. Lihting järele. Korjamisel oli rahvas õige vastutulelik, s. o. mitte umbusklik, nõudis aga kallist hinda, sest et Mustjalast palju vanavara Peterburisse, Moskvasse, Soome, Ungarisse (Dr. A. Ban) on viidud. Tuli siiski ette, et lõpul üks pooljoobnud külakümnik korjajaid kinni pidas, nende käest Museumi poolt antud soovituskirjad vägisi ära nõudis, korjajaid sõratõbe laialilaotamises süüdistas. Peakorteriks oli korjajatele preester H. Aav'i maja. Põhjapoolses osas leidsid korjajad lahkelt vastuvõtmist A. Meritse juures. Nõndasama olid mitmel viisil abiks õpetaja A. Eberhard, köster J. Lember, vallakirjutaja J. Kindlam, A. Loodus, R. Raasik, J. Saagpakk.

Rahvas on siin rahvariide kandmise juba maha jätanud, kirju kuue aeg arvatakse juba 30 aasta peale tagasi. Kirju kuub (naestel), abud, abu-käised, kaelarätikud ja üleüldse rahvariie on Mustjala elanikkude ütlemise järele „Rootsi vorm“. Nüüd kannavad vanemad inimesed, s. o. naesed kiutu kuube, s. o. pikka triibulist seelikut, noored neiud ja naesed ühe-värvilist.

Mehed on omad lühikesed püksid, lühikese sabaga jaki ja vammuse ammugi maha jätanud. Tulelukku kingad (Mustjalas ei ole pastlaid üleüldse tarvitatud) aga leiavad vanemate inimeste poolt veel tarvitust. Mida veel vanem naesterahvas kannab, see on tutiga müts (tanu), kuid ka selle aeg sureb varsti.

Korjajad on ilusa kogu rahvariideid ja kannusid ühes toonud, terve saak 316 nummert.

Pühas ja Valdjalas korjasid üliõpilased Paul Ruus (E. R. M. 1912 lhk. 30) ja Hans Karro. — Püha kihelkond käidi pere perelt läbi, Valdjalas ainult see maa-osa, mis Harriste, Jursi, Kalli ja Tõnija külast mere poole on, praegu nimetatud külad kaasa arvatud. Mitmesse paika jäi asju maha, osalt nõuti kõrget hinda, kuna mõnelpool korjajaid jutulegi ei tahetud võtta ja läbi sõimati. Üleüldiselt tuldi siiski korjajatele õige lahkesti vastu. Seda tuleb osalt selle arvesse panna, et Püha kirikus köster A. Punab korjajate tulekust teatas ja et mitu sada üleskutset laiali laotati. Valdjalas, merepoolses osas, kuhu üleskutsed ei olnud ulatanud, oli vastutulek sellepärast vilum. Iseäralist abi näitasid üles hr. Rahnel, kurtummade kooliõpetaja Pühas, abikaasaga, köster Paas Valdjalas, hr. Punab, pr. Oispuu ja A. Arro abikaasaga. Rahvariideid hoitakse enamalt jaolt veel kirstuvarana. Toodud korjandusest täit naesterahva ülikonda ei saa, kuna vanemast meesterahva ülikonnast pea midagi enam leida ei olnud. Siiski oli saak võrdlemisi hea, umbes 280 nummert.

Põide kihelkonna käisid „pere-perelt“ läbi Tartust Adu Laabus ja Joh. Sternfeldt. Asju võis ainult rahva heinal oleku pärast maha jääda järgmistesse küladesse: Väike-Rahula, Suure-Rahula, Liigalaskme ja Orinõmme. Pealetulnud heinaaja pärast ei saanud korjajad Jaani kihelkonda enam minna, mis ka reisikavas oli. Rahvariide te kohta leiame reisikirjelduses: Rahvariided puuduvad täiesti. Kaasa saime võtta ainult mõne särgikrae, vöö, tanu ja ülli (meesterahva kübar). Viimane on kõige vanemast ajast pärit. Vanad inimesed enam ei mäleta, millal

seda kantud. Peaaegu igast perest leidus õllekannusid. Juba paarkümmend aastat tagasi, kui nad kolikambri heideti, kuid nende meistrid elab siiski veel. Ka küünlapiibud (küünlajalad) ei ole enam tarvitusel, ehk neid küll siin ja seal peredes leida on. Enne tarvitati küünlapiipu pulma ajal. Sellesse pandi kaks küünalt pruudi ja peigmehe nimel põlema. Kümna küünal ennem ära põles, see suri ennem. Vanadest kommetest ja pruukidest on vähe järele jäänud. Moodis on veel õlle tegemine, mida igaüks tähtpäevaks (Jaanipäevaks, heinaajaks, jõuluks jne.) valmistab. Vastutuleku kohta kirjutavad korjajad: tuttavate vastu oldakse lahke, kuid võõraste vastu tihti küllalt umbusklik. Lihtrahvas, kes ajalehti ei loe, oli meie vastu tihti nii umbusklik, et isegi süüa ja öömaja ei tahetud anda. Sellevastu aga näitasid kõstrid ja kooliõpetajad meie vastu iseäralist lahkust üles. Iseäranis abiks olid Põide kõster K. Paulmeister ja Tornimäe kõster Uffert, kelle eestvõttel Kuresaare Eesti Seltsi Põide Haruseltsi Museumi heaks pidu toime pani. Hr. Uffert on kaua aega korjajatega koos käinud. Saak 268 nummert.

Jämajal käisid üliõpilased Edgar Kuusik ja Viktor Päss, kes mineval aastal üliõp. M. Josep'il ja J. Naudi'l pooleli jäänud tööd lõpetasid. Korjajad tegid hulga joonistusi vanematest ehitustest ja rahvariietest. Kuna endised korjajad rahvariietest peaaegu kõik kätte saadavad osad juba toonud olid, siis korjati rohkem vähemaid asju. Korjajad on mõne väga ilusa kannu ühes toonud.

Kaarma ja Kuresaare linnas oli tegev kooliõpilane Mih. Tang. Kaarma kihelkonnas said Piila, Luulupä ja Tõrise küla läbi käidud. Museumist ei teata midagi. Vastutulek õige umbusklik. Korjajat peetakse kelmiks ehk päevavargaks. Ka Kuresaares ei õnnestanud korjamine. Mõned on valmis asju kinkima, kui aga kuulevad, et need Eesti Rahva Museumile lähevad, siis ei anna. Siiski saadi hoolsa töö läbi hea koguke asju (ligi 140) kokku.

Liivimaa mannermaal olid enamiste kohalikud korjajad töös. Kõikide korjajate töö tagajärgi ei ole veel teada. Mitmel pool olid ka Museumi poolt väljasaadetud korjajad ametis.

Tartumaal olid korjajad järgmistes kihelkondades: Avinurme, Kambja, Kodavere, Kursi, Laiuse, Lohusoo, Otepää, Palamuse, Puhja, Rõngu, Tartu-Maarja, Torma ja Võnnu.

Laiuses korjas kirjanik Marie Heiberg. Käidud on läbi talu talusse külad: Sootaga, Lõpe, Alavere, Kasevere, Vilina, Kantküla, Raaduvere, Päde, Kõõla, Paduvere ja Rehe. Põhjalikult läbi käidi Laiuse ja Vaimastvere vald. Läbi käimata jäi Suur-Jõgeva vald ja mõni muu kolk kihelkonnas. Korjamist kergendas see, et Laiuse õpetaja J. Kõpp teekonna algul kirikus vanavara korjamise tähtsusest kõneles, mis head mõju rahva peale avaldas. Head korterit ja lahket vastuvõtmist leidis korjaja Laiusel vallakirjutaja H. Priimägi juures ja Vaimastveres Unt'i pool, kes mõlemad oma ümbruses korjajaga kaasas käisid. Tänuaga mäletab korjaja ka hr. Viiki, Barlo'd ja 2 kooliõpetajat. Asju saadud 108 nrt. Rahvariiet ammu kadunud.

Otepääs jätkas mineval aastal üliõp. H. Bekker'il pooleli jäänud tööd (E. R. M. 1912 lhk. 23) Helmi Amberg, kes terve kihelkonna veel kord korralikult läbi käis. Vastutulek rahva poolt üleüldiselt õige lahke. Kõigil pool teatakse Museumist. Asju saadud üle 300.

Rõngus Aakre vallas oli kohaliku korjajana tegev Jul. Kangro, kes selles osas korjas, kuhu mineval aastal korjajad J. Kärner ja K. Enmann ei saanud (E. R. M. 1912 lhk. 22). Läbi sai korjatud talu talu järele Pühaste küla ja selle ümbrus, Aakre mõisa, Veere, Kelmi, Põhu küla. Korjamata jäid Aakres Pedaste ja Palamuste küla. Rahvas oli enamasti lahke ja Museumi mõttega tuttav, iseäranis neis kohtades, kus ajalehti loetakse; mujal arusaamine palju vähem. Vanemad tarbeasjad ja rahvariided on enamalt jaolt kadunud, ainult mõni vanaeit hoiab neid veel kirstuvarana. Iseäralist abi näitas üles hr. Malkov, kes korjajaga kaasas käis. Asju saadud 126. Kõik kingitud. Hra Kangro on täiesti omal kulul korjanud, nii et terve kogu kopikutki maksma ei läinud.

August Kelt käis Rõngus ja Puhjas kohaliku korjajana endise aasta korjajate tööd jätkamas (vaata E. R. M. 1912 lhk. 22 ja 26). Rõngus käidi peaaesjalikult Rõngu vallas. Vastutulek enamasti sõbralik ja lahke, kuid tihti saadi vastuseks: „Ei ole midagi, setu viis ära“, ehk asjad on tulekahju ja varaste ohvriks langenud, aga pärast kui rohkem Museumi tähtsusest kõneldud, ilmub aegamööda nii mõnigi asi nähtavale. Mõnel pool nõutakse asjade eest raha. Teises kohas vabandatakse asjade mitte-andmist sellega, et kohaliku seltsi näitelavale asju tarvis olevat. Saak Rõngust 119 asja.

Puhjas korjas hr. Kelt Suure- ja Väikse-Konguta vallas. Suure-Kongutas said läbi käidud külad: Lembevere, Soova, Engu, Kobiluse ja mõned üksikud talud. Üleüldse vastuvõtmine hea. Ka asju leidub. Museum enamasti tuttav, peale Engu küla, kus korjajat isegi sõimuga vastu võetud. Saak kaunis rohkearvuline. Väikse-Konguta vallast ei leitud palju. Läbi käidud sai 86 talu ja peret. Vanavara saadud 55 kohast 120 nummert, peale ühe kõik kingitud. Korjajat on aidanud ja ühes käinud Soova kooliõpetaja Jänes. Iseäranis lahke vastutulek oli J. Aindt'i ja tema abikaasa poolt, kes hulga asju kinkinud.

Rõngus Hellenurme vallas ja Otepääs Päidla vallas korraldas vanavara korjamist 1912. aasta suvel Hellenurme Hariduse Selts „Püüe“ A. Käppa õhutusel. Korjatud asjad, u. 50, toodi 1913. a. kevade ära.

Teistes nimetatud kihelkondades on kohalikkude korjajate poolt töö veel käimas ehk ainult mõningad asjad toodud. Nii korjasid: Maarja-Magdalenast — Julius Kask 14 asja, Tartu-Maarjast Aleks. Bekker 10 asja, Laiusest kooliõp. M. Lombach 15 asja. Kodaverest on asju toonud üliõp. Eduard Mäso ja Friedrich Kärner, kes Alatskivil juba ligi kümme aastat hoolega vanavara korjamisega ametis on.

Kambjas korjas Richard Näs.

Võrumaal korjati Rõuge, Urvaste, Vastseliina, Karula, Hargla, Põlva, Kanapää kihelkonnas.

Rõuges jätkasid üliõp. F. Laja ja J. Vahtra tööd (E. R. M. 1912 lhk. 27) neiud B. ja J. Veske. Korjamisel aitamas olid üliõp. Liivak, kes terve aja korjajatega kaasas käis, kooliõp. Nagel ja hr. Tuvike. Läbi käidi terve kihelkond, kuid peaasjalikult nendes kohtades, mis mineval aastal korjajatel käimata jäid. Vastutulek kaunis lahke, siiski tuleb küllalt ka umbusaldust ette. Saak õige vähepoolne — 60 nrt.

Karulas korjas üliõp. Ferd. Tauk, kes tuleval aastal oma tööd jätkab.

Urvastes käisid Bernhard Kangro ja Paul Grünberg (käis enne Nissi kih.) septembri kuul. Et Urvastes ennem korjatud (O. Liiv 1910. a.), siis ei leitud palju asju. Saak ainult paarikümne numbrü ümber. Korjajad tegid oma teekonnal hulga huvitavaid ülesvõtteid (umbes 60 tükki). Vastutulek igal pool kaunis lahke. Urvastes korjab ka Antsla Rahvahariduse Selts.

Harglas tegi kohaliku korjajana tööd H. A. Kotkas, kes kaunikese kogu vanavara Museumile on saatnud.

Korjamisest Põlvas (Ed. Vahtra), Vastseliinas (Aug. Arst ja G. Berg), Kanapääs (Vold. Kolga) ei ole Museumile kindlaid teateid veel tulnud.

Viljandi ja Pärnumaal olid ainult kohalikud korjajad ametis.

Hulga tööd on kohaomanik Peter Rubel — Kaarli valla Kõrnitsel (Halliste kih.) ära teinud. Hr. Rubel on oma kodu ümbruses Museumi nime ja mõtte tutvaks tegemiseks hoolega vaeva näinud. Ta on hulga inimeste adressisid saatnud, keda Museumi liikmeks kutsuda võiks, postkaarta laiali laotanud j. m. Korjatud sai Saarde kihelkonnas, kuid „mitte puhtaks.“ Hr. Rubel lubab tuleval suvel oma tööd jätkata.

Helme Riidajas korjäs Museumi usaldusmees H. Martin; seni üle paarikümne numברי saadud. Jätkab oma tööd.

Üliõp. Ferd. Rei töötas Pillistveres, kus ka mineval aastal korjajad käisid (A. Lossmann ja Ed. Kullassepp). Museumi tuntakse vähe. Vanad eidekesed, kellel kõiksugu vanu asju rohkesti on, jätavad nad ikka omale ainult sel põhjusel, et vanematelt pärandatud on. Asju saadud ainult üle 10 nri. Lubab tuleval suvel edasi korjata.

Põltsamaal korjas Aleks. Tamm, kes oma tööd jätkata lubab.

Hallistes töötas kohalik korjaja A. Oinas, kes seni vähe numbrid kokku on saanud. Halliste on ennem läbi korjatud (G. Matto ja P. Särg 1911 a.) Museumi nimi igal pool tuttav.

Paistu kihelkonnast on suurema kogu asju hr. Roosmann saatnud. Asjad on 1912. a. suvel korjatud.

Üliõp. Helmi Reiman jätkas läinud suve tööd Kolga-Jaanis. Huvitav ja mitmekesine kogu. 1912. a. korjan-dusega kokku on ligi 300 nummert saadud.

Pärnu-Jakobis töötas Jakobi Hariduse Selts, ei ole aga veel korjatud asju ära saadetud.

Kilingi-Nõmmest on A. Oinas asju korjanud — üle 30 numברי.

Vändra-Lelles korjas kooliõpetaja K. Radik, kes ilusa kogu asju Museumile saatnud.

Setumaal Lobodka vallas korjas kunstiõpilane Jaan Vahtra. Kaaslasteks olid mitmel ajal kooliõp. Aleks.

Klimberg, Hendrik Ainson ja Paul Saksing. Läbi käidi kõik Lobodka valla setu külad kuni Piusa jõeni ja Petseri vallast kuni raudteeni — põhjapoolne osa. (Aastal enne seda käisid E. Eisenschmidt ja J. Kliimand Petseri, Pankovitsa ja Irboska vallas). Vanavarast leidub kõigil pool naesterahva riideid, mis veel täielikult tarvitusel. Muud majariistad ja asjad on peaaegu kadunud ja uutele maad annud. Meesterahva riided on uuemoelised. Rahvariistest katsuti vanemaid ja haruldasemaid võtta. „Koguni harva leidub mõne setu naise kirstu põhjas veel vanaaegne pika käistega „hamõ“, kirivaid sukke (kaputaid) ja kindaid ei koeta nüüd enam pidamiseks. Väga harva on ka veel mõrsja kübarat, „kuldrätti“ ja „kõriket“ olemas. Vanad kombes on kiiresti kadumas ja ühes sellega ka nendega ühenduses olevad asjad. Ka vana kaunistamise kunst on Setumaal kadumise teel. Ei keedeta enam ise värvisid ega kedrata „kir'a langa,“ vaid tuuakse poodist.

Iga väiksema kui asjakese eest, olgu ta kui katkine või närune, küsitakse kõrget hinda. Saak 67 nummert.

Petserist on kogu asju preester K. Usstav toonud.

II. Ainelise vanavara korjamine Tallinnamaal.

Kui 1912. a. vanavara korjamise aruande lõpul lootust avaldati, et Läänemaal vast veel kohti võiks leiduda, kus meie vanavara puutumata alal on püsinud ja vastust edaspidi sinna minevatelt korjajailt ootama jäädi, siis on neilt nüüd vastus tulnud. Lootusi ei täida see vastus aga mitte. Ainelise vanavara, nimelt see, mis korjajad tavaliselt ligi toovad, on ka Läänemaal peaaegu juba kadunud: ära viidud võõraste korjajate poolt, ära hävitatud tulekahjude ja inimeste eneste läbi — mis ajast, see arust.

Mis Läänemaal mitmel pool aga küll veel alal on püsinud, on sarnane vanavara, mida meie korjajad mitte kaasa ei too, mida meie tulevase Vabaõhu Muuseumi korjajad vast ära peaksid tooma: meie vanad külad ja talumajad. Suitsutareid — neid leidub seal ja ka Harjumaal ning ületuldse Tallinnamaal sagedasti. Tuleb külasid ette, kus mitte ühte korstnaga maja ei ole: terve vana Eesti. Rahvariietega ja toakraam on uuele, linnast toodule, maad pidanud andma. Pühapäeval võid veel kirikus mõnel pool vanaeitesid kõrgetes mütsides näha ja vankritel kiriku ees ehib harva mõni muistne sõiduvaip istet, muidu hoitakse vanavara, kui teda kuskil on, ainult kirstus kalli

mälestusena ehk tarvitatakse, kus temast mitte nii suurt lugu ei peeta, nooremate poolt mardisanditamiseks. Vanade asjadega on ka vanad pruugid ja kombed kadunud ja oma kuju muutnud, mõnes sihis kultuuralisemaks saades, teises jälle toorenedes.

Museumi poolt lasti kevadel lendlehti trükkida, kus Museumi üle lühikesi teateid leidus, ühtlasi ka teada anti, et sarnaste lehtede saamise järele varsti korjajaid oodata on, ning neid siis lahkesti vastu paluti võtta. Neid lehti anti korjajatele kaasa, kirikute juures ja mujal rahvakogumise paikades väljajaotamiseks, et niiviisi korjajatele natukene eeltutvust soetada. Need lehed on ka igal pool, peale paari koha Läänemaal, head mõju avaldanud. Oldi asjaga juba tuttav, nii et aegaviitvad pikad seletused ära võisid jääda.

Läänemaal korjati läinud suvel 7 kihelkonnas: Noarootsis, Nigulas, Ridalas, Martnas, Vigalas, Märjamaal ja Kullamaal.

L ä ä n e - N i g u l a s korjasid kunstiõpilased Ed. Taska ja Marta Veiler (27. V.—21. VI.). Läbi käidi peaaegu terve kihelkond, ainult Seljaküla ja mõned üksikud metsatalud jäid käimata, sest et heinaaeg peale tuli. Vastutulek rahva poolt oli enamasti lahke. Ainult ühes külas (Kirimäe k. Taebla vallas), kus viimasepäeva ootajaid ärganud hingesid elab, oldi laialilagunenud kuulujutu põhjal vaenulik, sest et korjajates pühakirja hävitajaid nähti. Korjaja kirjutab selle üle järgmist: „Rahvas oli hirmuga kõik vanaaegsed ja isegi uued piibli ja testamendi raamatud ära peitnud, piiblid kastides maa sisse matnud, muist lae alla kõrgele puudepinu peale ära peitnud, kirjud seelikud ahju taha toppinud. Külas oli arvamine, et jumalasõna raamatud tahetakse ära korjata ja ära hävitada, vägivallaga aitadesse ja pööningutele tungida, kõik vanaaegsed asjad vägisi ära viia. „Hirmsad ajad on käes“, ohkasid eided, kui Museumi üleskutsetest kuulnud olid. „Käsk olla välja antud kõik pühakirja raamatud ära korjata — peidame ära, mis jõuame, matame maa sisse, ainult mitte neile ära anda. Naesterahvas korjab kõik riided ära, meesterahvas see otsib vanu tööriistu: „Peidame kõik ära, mis jõuame“.

Esimesesse peresse jõudes, küsisime vanavara. Pere-naene ühes kolme väikse lapsega oli kodu, tõi meile hirmuga ühe vana suitsunud piibli välja. „Ei muud pole ühti, see on ainuke piibel majas, ühe vana surija pärandus, ega me seda enam loe, võite ära võtta“. Seletasime temale oma käimise põhjuse ja vanavara korjamise mõtte ära, oli nupu-

kas eit, sai asjast aru, hakkas hoopis teist juttu tegema. Tema oli esimene, kelle käest kuulda saime kuulujuttudest, mis külas laiali olid laotatud. Läksime edasi, külas oldi meie sinnatulekut tähele pandud, väravatele ilmusid inimesed, kes kõik ühtviisi meie küsimiste peale vastasid: „Ei meil pole midagi, kes niisugusid vanu asju ülesse on pannud?“ Juhatuse järele pidi kusagil peres kirjadega õllekann olema. Läksime sinna. Perenaene kostab niisama, kui kõik teisedki, et midagi pole. „Teil pidi üks puukann olema“, ütleme meie. Perenaesel ilmub hirmuhigi näole: „Eks minge otsige aidast ülesse“, hüüab ta kokkult. Üksainus peremees oli asjast aru saanud ja ka üleskutsete mõtet rahvale selgitada katsunud, kuid tagajärjeta. Muidu on küla jõukas, suured talud, igalpool koorelahutajad jne. . .“

Asjadest nõuti igalpool kõrget hinda. Asju saadi 160 nr. ümber. Saadud asjadest võib ainult endise naesteülikonna kokku seada, meesteriideid ei olnud kõiki saada.

Kihelkonnas on väga palju püstkodasid, ka suitsutaresid on väga rohkesti, isegi sarnaseid, kus akent ei ole ja uks akna suurune. Tuba on nii madal, et vaevalt püsti võib seista; seal elutsevad sagedasti inimesed, lambatalled ja kanad koos.

Lahkelt aitasid kaasa: hrad Heide, Taebila vallakirjutaja, Maasik, Palivere jaamaülesõitja abi, Albert, Oru minist. kooliõpetaja.

Sama nähtus, mis Lääne-Nigulas ette tuli, nimelt raamatute peitmine, kordus ka Ridala kihelkonnas, kus üliõpilased Aleks. Salakka ja Aleks. Taumi ainelist vanavara korjasid. Siin oli õpetaja Matthei kirikus rahvast palunud korjajaid lahkesti vastu võtta, oma palvet 4. käsuga põhjendades. Peale selle olid korjajad rahvale lendlehti välja jaganud, ka kirikuposti löödi lendlehed üles. Õpetaja soovitus ja lendlehed avaldasid head mõju korjajate tutvustamise mõttes, kuid mitte igalpool. Nihka küla ümbruses oli mõju koguni teistsugune. Lendlehtedel seisis, et Museum ka „kirikuraamatuid“ korjab ja see sõna oli tormi sünnitanud. Tõusis jutt, et tullakse jumalasõna raamatuid ära korjama ja inimesed hakkasid piiblid ja lauluraamatuid aitadesse peitma ja põhu alla matma. „Jah, nüüd on viimnepäev käes, tullakse kõiki jumalasõna raamatuid ära korjama. Isegi õpetaja on nende nõuus“, hädaldasid inimesed. Korjajatele lubati isegi keeba vett visata. Ühte juhtumist kirjeldab korjaja järgmiselt: „Nihka poole minnes läksime meie ühest popsnikkude külast läbi,

kus meie igasse talusse lendlehed maha jätsime, et omal pärast tagasi tulles vähem oleks seletada. Kui meie tagasi minnes ühte talusse sisse astusime, tuli meile ukse peal perenaene kokkunud näoga vastu, kimbukene raamatuid näpuvahel. Meie seletasime temale, mis tarvis meie tulime, ja lugesime temale nii palju, kui meelega tuli, ülesse, mis meie kõik tahtsime ja otsisime. Saime meie oma jutu lõpetanud, küsis eideke, et kas meie ka raamatuid tahvat. Meie küsimise peale, missugused need on, vastas eideke: „On üks lauluraamat ja paar kooliraamatut“. „Kui vana see lauluraamat on?“ „Egas ta nüüd uus pole, paari aasta eest ostsin teise linnast“. Meie seletuse peale, et meie seda küll ei taha, läks eidekese meel õige lahkeks kohe ja hakkas meile seletama: „Või teie siis ei taha! Jah, vaata, nii need rahva jutud on, mine nüüd usu neid. Näe, rahvas teadis rääkida, et tullakse korjatakse kõik pühad raamatud ära. Mul on siin üks lauluraamat ja paar kooliraamatut. Mõtlesin, et mis ma neist siis ära annan, olen ise vaene inimene, millal jälle uue saan. Tahtsin parajasti minna neid peitma, teie tulite mull' ukse peal vastu. Nägin esiteks teil korv käes“, — korjajatel oli nimelt üks õlest punutud veimevakk kaasas — „mõtlesin, et need tulevadki nüüd korjama. Mina rumal inimene uskusin ka rahva juttu. Või teie siis ei taha neid!“

Ka muidu oldi sagedasti umbusklik. Nii ei julgenud mõned perenaesed oma nime ütelda ega ka kviitungile alla kirjutada: „Jumal teab, mis meile nüüd veel tehakse. Pannakse veel vangi sellepärast, et oleme teile müünud“. Üks perenaene tegi nime asemele ristid kviitungile alla, ehk ta küll kirjutada oskas. Mere ääres Kiideva kalakülas saivad korjajad vanalt pereemalt peremärgi. Vanakene ütles ilma paha aimamata ka talu ja peremehe nime. Seda kuuldes hakkas noor perenaene hädaldama: „Sina, vana inimene, ei mõista nüüd vait olla. Jumal teab, mis meiega nüüd tehakse, pannakse vangi veel viimaks või saadetakse Siberi. Oleme me ennegi juba sarnaseid näinud. Jumal teab, mis mehed teie olete. Oh, Jumal, Jumal, mis meist nüüd saab!“

Ka püüti korjajate eest kõrvale hoida. Ühes saunas Vätsu külas nägid korjajad eidekest, kes neid läbi akna uudishimulikult silmitses. Sauna uks oli aga kinni ja kõigi palvete peale vaatamata ei tehtud teda mitte lahti. Kui aga korjajad varsti eidele tuttava külanaesega tagasi tulivad, oli uks lahti ja tuba tühi. Niisama tuli Mäekülas teist perenaest ümber veski taga ajada.

Ühel külakupjal oli vanu rahasid, neid ei tahtnud ta korjajatele esiotsa näidatagi: „Kes teid teab, mis mehed teie olete. On ennegi sagedasti petiseid ja teisi sarnaseid inimesi näha olnud Mul on küll vanu rahasid, aga ma teile ei näita, mitte ei näita! Ootan, kuni lehes jälle mõnda vana raha otsitakse. Teie petate mind, annate kõigest paar rubla, kuna raha, kes teab, mis võib maksta“. Viimaks lubas ta siiski ühe raha korjajatel võtta.

Vanavarakorjajaid peeti kaltsukauplejateks, „maamõõtja herradeks“ ja koguni lihunikudekski. Kui korjajad vanaaegseid riideid küsinud, siis imestas üks perenaene: „Oh, sa armas aeg, teil ju, noored herrad, ilusad mustad riided seljas, mis te nende vanadega enam teete!“ (Sassi külas). Igal pool nõuti: „Kui palju teie palka saate? Kas teil hobune ka on? Ei ole? No, armas aeg, kuda teie siis need kõik seljas ära viite?“

Üleüldse oli aga vastuvõtmine kaunis lahke. Öömaja ja ülespidamise eest ei tulnud harilikult mitte tasu anda. Meesterahva riideid ei leidnud korjajad kogu korjamise ajal mitte. Asju saadi ainult 170 nr. ümber, sest suurem hulk peresid on uuesti asutatud. Edaspidi on Ridalas hr. Langeberg Museumile asju lubanud korjata.

Korjamisekäigul on korjajad ka ühte suvitajate perekonda sattunud. Kui nad seal ka vanavara küsima hakkasid, siis vastas majaproua: „Meie ei ole eestlased, meil sarnaseid asju ei ole“ ja lisas juure, et nemad ise hea meelega sarnaseid asju ostavad. Korjaja küsimise peale, et kui nad eestlased ei ole, kes nad siis õieti on, vastati: „Meie oleme Tallinnast“.

Martna kihelkonna käisivad kunstiõpilane Jos. Kliimand ja Paul Keerdo läbi (4VI—21VI). Terve kihelkond võeti küla külalt läbi, mitte ühte talu ei jäetud vahele. Asju ei leidu aga mitte just palju, sest neid on siit juba ennemalt ära viidud. A. 10 eest olla siin keegi Kaarel Alaberg korjanud (Uues-külas). Ka Ähme mõisasse on ennemalt asju, iseäranis võösid korjatud, niisama on neid ka endine kohalik õpetaja ostnud. Veel mineval talvel on hra Langeberg Ubasalu mõisast siin korjamas käinud (Nõmme külas). Nüüd tuli korjajatel mõni küla terveni läbi käia, ilma et ühtegi asja oleks saanud. Iseäranis rannaäärsed külad on tühjad. Puuasju võib veel leida, riideid juba vähem. Terveid muistseid ülikondasid ei saa korjatud vanavarast mitte kokku panna. Kirikus võis veel 4—5 vanaeite näha, kes kõrgeid mütsi-

sid kandsid. Endistest tööriistadest oli käsikivi paaril kohal tarvitusel.

Elumajad on küll juba uuemad ehitused, aga rehest lahku pole veel ühtegi ehitatud. Ka leidub suitsutaresid rohkesti. Nii näit. on Änivere külas kõik majad korstnata. Huvitavad on ka küla tänavad oma kivi aidadega.

Korjajaid võeti üleüldiselt lahkesti vastu, asju kinda aga ei taheta. Puu-asju saab veel ilma hinnata; riiete, niisama ka söögi eest nõutakse aga ikka maksu. Silmapaistev on, et iseäranis jõukamad ihned olid. Hästi mõjusid lendlehed, mida kiriku juures välja jagati, ja õp. Halleri soovitus kirikus. Tänuhõlpsult tulevad korjajad vallakirj. Vessard'it Martnas, kooliõp. Noorkukk'e ja Keskvere mõisa rentnikku J. Blum'i meele. Asju saadi 120 nr. ümber.

Märjamaa käisid üliõpilane Aleks. Reinik ja kunstiõpilane Jaan Grünberg terveni läbi. (1VI—15VII). Esiti töötas A. Reinik 2 nädalat üksinda, pärast saadeti J. Grünberg, kes Ristis juba korjamise oli lõpetanud, abiks. Vanemad asjad juba kadunud. Asjade kadumiseks on palju näitemüügid kaasa mõjunud: „Vaata, kus meitel alles olid vanasti pulmakannud, aga ää andsime — näituse pääle“, vabandatakse nüüd. Nii olla siin hiljuti Põllumeeste Seltsil näitemüük olnud, kuhu ka vanu asju rohkesti antud. Seal olla nendega aga halvasti ümber käidud: „Siin oli neid siis ka igasugusi küll ja küll, kus nad muidu seina ääri mööda loopida olid“, seletatakse korjajatele. Ka korjajaid peetakse mõnel pool näitemüügi korjajateks: „Anna veel teie kätte sinna loopida“... „las' ta juba siis kirstus olla, vähemalt võin neid ise mõnikord vaadata“. Aga ka teisel teel on asju kaduma läinud. Riiete kohta võis sagedasti kuulda: „Said ää kistud“, „kaltsuajaja viis ää“. Niisamuti tehakse sagedasti vanad asjad uuteks ümber. Nii olid vanadel rangipuudel ilustatud harjad ära lõigatud: „Olid ilmaaegu looga ees, olid muidu raskuseks, lõikasid ää“.

Vanavarast leidis kõige rohkem õllekannusid, sest a. 10—20 eest oli siin suur kannumeister Ants Virma elanud, kelle kannud oma kirja poolest teistest täiesti lahku lähevad. Praegu on kann ainult veel pulma ajal tarvitusel. Noorele perenaesele kingitakse kann, see pärandatakse muidugi tütrele edasi — põlvest põlve. Pulmakannud on värviliste nartsudega ilustatud. Sagedasti leidis ka naeste riideid, iseäranis munamütsisid, meeste ülikonna osasid ei olnud aga kõiki saada. Ehteasjadest

leidub preesisid ja kaelarahasid rohkesti, neid ei taheta aga mitte ära anda, vaid hoitakse mälestuseks. Sõlge tuli aga paaris kohas ette. Mööblina tarvitatakse veel madalaid õlest ehk kõrkjatest punutud istmetega ja kõrge seljatoega toolisid. Endistest sööginõudest oli puukaussisid ja piimakappasid ainult mõnes talus alal. Käsiveskid on paaris kohas tarvitusel — üks Sõmero külas Raadiko talus, teine Kohatu külas. Nendega jahvatatakse praegu loomadele jahu. Peale selle oli Orgita külas 4 n. n. pukkveskit. Need kaovad aga varsti, sest veel samal suvel algas samas külas mootorveski tööd. Puulukud on aitade ees laialt tarvitusel. Iseäranis rohkesti on ilma ühegi raudnaelata tehtud puuvankrid. Härja ikkeid leidub ka igas talus. Ka kirstusid on, kuid need on lihtsad.

Eluunajadeks on väga sagedasti suitsutared, iseäranis põhjapoolses kihelkonna osas. Mõnes külas, näit. Kohatu, on ainult suitsumajasid. Saunad puuduvad, pestakse vannides.

Vinnaga kaevu pole ka peaaegu sugugi, kõik on pumbaga, mõni ka vändaga.

Vastutulek oli, mõned üksikud kohad väljaarvatud, hea, iseäranis seal, kus Museum kas lendlehtede ehk ajalehtede kaudu tuttav oli. Asju kingiti kaunis hästi, ka seal, kus Museum enne tundmata oli. Muidugi oldi mõnes kohas umbusklik ja ei antud asju, ähvardati isegi malakaga õpetust anda. Teises kohas hoiti asju mälestuseks ehk öeldi: „Kellega me siis Märdisanti läheme?“ Sage-damini kuuldus aga: „Egas, kes neid siis oleks keelanud, aga ei ole midagi“, ehk jälle: „Teadsime küll, et tulete, ei tää aga midagi olevat“. Ühes kohas oli perenaene üksi lastega kodus, tulejaid nähes läks ta tuppa, pani ukse kinni ja pidas korjajatega läbi akna läbiraakimisi. Kui aga korjaja ühe lendlehe akna külge kleepis, siis lasti neid sisse, sest perenaene oli enne ka ühe sarnase saanud ja tundis nüüd ära, et need need oodatud ongi. Kõige rohkem asju saadi Orgita ja Kasti külast. Üleüldse saadi asju 300 nr. ümber. Lendlehtede jagamisele tehti politsei poolt takistusi. Korjajatel oli ka oma päevapildi aparat kaasas ja nad on ilusa kogu ülesvõtteid teinud.

Korjata aitasid näitleja Komberg Tallinnast ja kooliõp. Kolumbus. Tänu võlgnevad korjajad köster A. Ojason'ile juhatuste eest, M. Lauter'ile (Mäe talu, Veski k.) ja J. Tietsu'le (Pastiku k., Kalda t.) sooja vastuvõtmise eest, ning kooliõp. Indrikson'ile Märjamaa alevis, kes oma päevapildi töötuba tarvitada lubas ja seal juures ise ka abiks

oli. Korjata lubasid edaspidi: J. Indrikson — kooliõp. Märjamaal, Karell — kooliõp. Vaimõisa külas, J. Tamm — kooliõp. Valgu külas ja M. Lauter — talupidaja Veski külas.

Vigala kihelkonna käisid üliõpilased Fr. Pormeister ja Hans Kubu läbi (24. V—15. VI). Korjamisega püüti rutata, sest varsti enne heinaaega lähevad inimesed „rabasse“ „raba“ (turvast) lõikama. Museum oli Velises ja osalt ka Päärdu vallas tuttav. Asjade poolest oli kõige rikkam Vigala vald. Terveid muistseid ülikondasid saada oli aga raske. Korjajatele tuldi lahkesti vastu. Üksikutel juhtumistel oldi siiski umbusklik, nõuti asjadest kõrget hinda ja sõimati korjajat, et see „ulgib“ ja ühtegi ametit ei ole. Mõned kinkisid asju lootuses, „et meil sakstele näidata oleks, et matsid mitte rumalad ei ole“. Üsikusid asjaarmastajad, enamasti sakslased, on siin asju korjanud. Ka nüüd arvati sagedasti, et säksad asju linna naeruks korjavad, peeti korjajaid sakslasteks ja ei tahetud asju näidata. Kui korjaja talusse jõudis, kus matuseid peeti, siis läks asi koguni niikaugele, et nokastanud noor-mees talle rindu kargas ja käratas: „Mis sa rüütel siin otsid!“

Elumaja ja loomalaut on sagedasti ühe katuse all ja vaheukse kaudu ühendatud.

Iseäranis lahked olid korjajate vastu: Vigala vallakirj. A. Täker ja köster Soo. Kooliõp. Oviir Nurtus käis korjajatega kaasas. Kooliõp. Rock Velises lubas ka edaspidi Museumi tarvis asju vastu võtta. Tänu avaldavad korjajad ka kooliõp. Liedenbergi'le Velises, talupidaja Bienendorf'ile Päärdis ja preester Laredei'le Velises.

Noarootsi kihelkonnas korjasid üliõpilased H. Ingelmann ja Ilmar Luhaäär. Lähemad teated puuduvad tänini. Korjandus on Museumile ära saadetud.

Kullamaa kihelkonnas töötasid kohalised korjajad üliõpilased J. Treumann ja M. Tulmin.

Läbi käidi Luiste ja Vaikna valla järele olevad Urevere ja Altküla, ning Tiinuse mõisa ümbruskonnas leiduvad üksikud talud pere perelt. Vanavara leidus, nagu korjajad teatavad, võrdlemisi rohkesti. Suuremalt jaolt kingiti, sest ajalehtede kaudu on Museum tuttav. Ainult mõnelpool hoiti kodaratega kaelarihmasid mälestuseks ehk taheti hinda. Ülikonna kõiki osasid ei läinud korjajatel siiski korda saada. Mõned vanaeided tarvitavad veel kõrgeid mütsisid. Võõd tehakse sedelga rihmadeks ja külvi-võõdeks ümber.

Suitsutaresid on kaunis rohkesti. Vanematel majadel on üks eeskojast tuppa sagedasti kõrvale lükatav, mitte hingede peal. Huvitav on Sassi talumaja viiest palgist ülesehitatud seintega. Alumisel palgil on juured külge jäetud — nad on rehealuse värava piitadeks.

Tähelepandavad on ka jõgede peal sõiduks tarvitatavad pikad, kitsad, ühest puust (saarest) väljaraiutud vened (paadid). Tarbekorral seotakse 2 venet lattide abil paari — nimelt siis, kui nendega kevadel merele kala püüdma sõidetakse.

Sügisel Kullamaa kiriku juures ärapeetud Kulla- ja Märjamaa põllumeeste seltsi ühisel näitusel on korjajad Museumi usaldusmehe köster H. Anniko abil oma vana-
vara korjanduse välja pannud. Näitusel saadud teadete järele peaks läbikäimata kihelkonna osas paiguti veel rohkesti vanavara leiduma.

Harjumaal korjati ka 7 kihelkonnas: Ristis, Nissis, Raplas, Hageris, Jüris, Harju-Jaanis ja Kosel.

Risti kihelkonna käisid kunstiõpilane Jaan Grünberg (7. V—7. VI) ja üliõpilane Aleks. Kruus läbi.

Alguses töötas J. Grünberg 2 nädalat üksinda, siis sõitis A. Kruus abiks, ka lendlehti, mis parajasti trükist ilmusid, kaasa viies. Lendlehtedel ja õpetaja Hahni soovitusel kirikus oli ütlemata hea mõju. Asju toodi isegi sarnastest taludest korjajatele tagast järele kätte, kus korjaja oma läbikäigul üleüldse neid leidnud ei olnud.

Vanavara on Ristis palju korjatud. Mõni aasta tagasi käisid siin kunstnikud Kr. Raud ja J. Koort. Peale nende on veel käinud rootslased, soomlased ja aasta eest alles lätlased. Suurel arvul on muistseid asju Hariduse Seltsi kooli näitemüügi heaks korjatud. Samuti on Tallinnast neid korjamas käidud ja Vihterpalu mõisasse ostetud (iseäranis riide asju). Viimases on korjajad käinud. Et aga herrasid kodus ei olnud, ei pääsnud nad sisse. Vöösid ja kindaid on leerilaste poolt endise õpetaja Schmidt'ile viidud. Nüüd näib veel tokkmütsisid, mida vanemad naesterahvad kannavad, muid asju võib ainult kirstuvarana leida. Sellepeale vaatamata on korjajad väga ilusa kogu tanusid, käiseid ja kannusid ligi toonud, nii et Risti kihelkonna korjandus üks parematest 1913. a. on.

Vastutulek rahva poolt oli mitmesugune: ühes kohas lahke, teises mitte. Kõmmaste külas ei anta korjajale õmaja ja ei lasta ka aita asju vaatama minna. „Ah, mine tia, mis vana asju otsivad, kes tiab, mis asja luuravad“. Tahab aga korjaja asju otsima hakata, siis ütel-

dakse: „Ei, ei ole, ei ole olnud, ei tea, eks teistel vahest on“.

Suitsutaresid on tihti. Ühes külas pani korjaja tähele, et pea igas talus orel on (Kurksi küla).

Korjajad käisid ka Pakri saartel. Ka siit on asjad võõraste — venelaste ja teiste — poolt ära viidud. Veel aasta eest olla siin üks Vene preester sirvilaudu otsimas käinud ja mitmed ära viinud. Ka nüüd leidsid korjajad ühe eksemplari sirvilaudu, ei saanud seda aga mitte ligi tuua, sest et peremees kodunt ära oli. Omandamine jäeti kohaliku kooliõpetaja hooleks. Võõsid leidub igas peres, niisama tuleb ka kröllisid (kaelaehTED) sagedasti ette, nad on aga kõik liig kallid. Kinkimisest ei ole siin juttugi. Asju saadi 200 nr. ümber.

Edaspidi on Museumi toetada lubanud: J. Lehtmets (Praski külas Vihterpalu vallas) ja kooliõp. Joh. Bähl Pakri saarel.

Nissi kihelkonnas korjasid üliõpilased Joh. Alaots ja Paul Grünberg (28. V—22. VI).

Kihelkonda terveni läbi käia ei saadud, sest heinaaeg tuli peale. Läbi käidi suurem osa kihelkonnast, umbes $\frac{3}{4}$. Käimata jäid 1) lääne pool raudteed: Viroküla, Tabara, Suuremetsa, Simmike (Riisipere järele), siis veel Sepo ja Kerve (Körve); 2) ida pool raudteed — Varesküla. Ka kiriku ümbrus jäi läbiotsimata. Vanavarast võib veel ainult üksikuid asju leida. Kuna kihelkonnades harilikult just meeste muistne riie kadunud on, oli siin selle vastu meeste riideid saada, naeste omad aga, peale mütside, mida mõned veel kannavad, kadunud. Vana värvidega seelik oli ühes ainsas kohas alal püsinud. Ühe vanamehe seletuse järele olevat naesed liig edevad ja tegevad vanad riided kohe uue moodi järele ümber.

Korjamisel löödi lendlehti üles ja jagati välja. Palju tuska tegi korjajatele püstandaidade (roigasaidade) rohkus. Nendega on põllud ja heinamaad piiratud, isegi metsast läheb neid läbi. Saad ühest aiast üle, juba teine ees.

Vastu tuldi võrdlemisi lahkelt, olgugi, et mõni oma asja „ilma peale, teistele naeruks“ ei taha anda. Kel asju ei ole, need vabandavad ennast jälle sellega, „egas me mõned vanasääduse inimesed põle“. Asju saadi umbes 230 nummert.

Suitsutaresid õlekatuse ja varespuiega on sagedasti pooliti. Ühe tare (Aro k. Kadarpiku t.) ahjul olid puust raamid ja nurga all puust pakud; suur kivi laeks peal.

Tare pidavat väga vana olema. Iseäranis tihti tuli majade juures tuulelipp ja seisev kompas ette.

Tänu ütlevad korjajad: Liiva postijaoskonna ülema A. Laas'ile, Pajaku kooliõp. Tomson'ile, Russalo kooliõp. Soomann'ile, Russalo Napa talu peremehe J. Vakker'ile, Karskuseseltsi „Kindluse“ majapidaja M. Meinvaldt'ile ja Laitse v. Kaasiku taluperem. Evald'ile. Kaks viimast lubasid Museumile asju korjata.

Üliõpilased Joh. Lauri ja Hans Sossi käisid Rapla kihelkonnas. Pealetuleva heinaaja pärast ei saanud mitte tervet kihelkonda läbi käia, vaid umbes pool. Läbi käidi põhjapoolne osa kuni Kabalani, lõunasse lõpetades; Rapla v. (ja selle osad Alu, Kodila, Selli, Sikeldi), Ohukotsu (Vardi v.), Kabala (Raiküla v.), ja Jänese. Suure töö tegid lendlehed ära: paljudel on asjad välja otsitud ja mõnedel koguni ära pestud. Kahjuks oli lendlehti liig vähe, kõigest 400 tükki. Mida kaugemale kirikust, seda vähem on lendlehti saadud ja seda vilum on ka vastutulek rahva poolt. Läheb palju aega selgitamise peale kaduma ja ikkagi ei usaldata hästi; arvatakse, kes teab, mis vigurit nooredherrad veel teevad. Asju saadi umbes 340 nummert.

Palju tänu võlgnevad korjajad õp. J. Liiv'ile, kelle juures korjamise keskkohaks oli ja kelle soovitusel läbi korjatel palju kergem oli usaldust võita. Kooliõp. Reisman (Kodilas) käis korjajatega kaasas.

Hageris jätkasid kohalised korjajad kooliõp. Joh. Karheiding, kooliõp. Aleks Lint ja päevapiltnik J. Kaeli oma läinud aastal algatud tööd.

Üliõpilane Albert Saaberg korjas Jüri kihelkonnas (11. V—22. V). Seal oli kohalik korjaja kooliõp. A. Kasekamp (Kurnal) korjamisega juba alanud. Viimasega ühines nüüd ka esimene. Läbi käidi: 1) Rae vald tervelt, maha arvatud Aruküla ümbrus ja raudteepoolne osa Lagedat; 2) Nabala tervelt. 3) Vaida — selle lõunapoolne osa, Arovalla, jäi käimata (elavad sisserännanud asunikud), — 4) osa Kurna v. Suurema osa Kurnat ja Sausti v. oli kooliõp. Kasekamp juba varem läbi käinud. Asju on palju juba enne ära korjatud. 10 aastat tagasi olla keegi Saalverk Tall. Prov. Museumile korjanud. Peale tema on veel korjanud kunstnik H. Laipmann ja päevapiltnik Tiidermann (Nabalas). Nüüd pole asju enam palju leida. Lähed peresse sisse, siis on harilik vastus: „Ei meil praegu ole küll kedagi niisugust asja“. „Väga lahkesti“, kirjutab korjaja, „juhatati aga teise peresse, kus need ja need asjad üteldi olevat. Läksin juhatatud peresse, aga

sealt juhatati jälle edasi, ja nii oli ikka: asjad nagu jooksid minu eest ära“.

Museum on küll mõnel pool ajalehtede kaudu tuttav, siit saab ka mõne kingituse, teistes kohtades aga ja iseäranis saunaurtsikutes saadakse korjajatest kui sarnastest aru, kes selleks asju korjavad, et linna inimestele maa rahva hilpudega lõbu teha, ehk kui sarnastest, kes nendega head äri teevad, ja sellepärast nõutakse ka hingehinda. Iseäranis naesed on agarad raha nõudma. Sagedasti tuleb juhtumisi ette, kus mees kinkida tahaks, naene aga ainult müüa.

Vastuvõtmine oli peredes lahke ja viisakas, saunades tihti aga mitte. Nii sõnas üks saunaeit vemmalt võttes: „Mis siis kaltsukorjajad teevad, kui juba niisugused herrad kaltsusid hakkavad korjama. Silmapilk kasi minema!“

Asju saadi umbes 250 nummert. Lahkelt pakkus Rae kooliõp. Joh. Ratassepp korjajale oma abi.

Kooliõpetaja G. Vilberg käis Harju-Jaani, mis tal eelmiseval suvel pooleli oli jäänud, nüüd täiesti läbi. Peale selle käis ta veel osa Kose kihelkonda läbi. Nimelt külad: Pikva, Jõeäärse, Arava, Nõmme, Sootsa, Paluküla, Rasivere, Voose, Taganurga, Leistu, Paunküla, Kiruvere, Raava, Ardu, Nõmmküla, Saarnakõrve-Soontaga, Tammetso, Uuevärava, Visla, Pala, Kukepala, Katsina, Kõu ja Paunaste, Saia, Mõisaaseme, Silmsi ja Nutu karjamõisa, ning Paunküla mõisa ümbruses teomeeste majad, mõned üksikud talud nende kohtade vahel olevates metsades — peaaegu kõik pere perelt. Tema otsekohene ülesanne oli küll sõnalist vanavara korjata, kuid ta on sellega ka ainelise vanavara korjamist ühendada katsunud. Vanavarast leidis veel võösid ja naeste käisid, niisama ka mõni sõiduvaip. Meeste riided puuduvad täiesti. Kõige rikkam oli Anija ja Peningi vald Harju-Jaanis.

Vastuvõtmine oli Harju-Jaanis suuremalt osalt sõbralik. Õhtupoolses servas küsiti sagedasti: „Kus see laulupidu jälle tuleb?“ — Vist on siit laulupidude jaoks riideid otsitud. Kose kihelkonda minnes saatis korjaja lendlehti ette, kuid vist oldi mõnel pool (näit. Voosel) kui paberivabrikandi ärilisest kuulutusest aru saadud ja peeti korjajat kaltsukaupmeheks, kes asjade otsimisega leiba teenib ja kel asju tingimata tarvis on, sellepärast nõuti neist ka soolast hinda, arvates: „Küll pärast ikke antakse“. Öömaja ja sööki sai paraja hinnaga.

Suitsutaresid on Kosel rohkesti. Teistest ehitustest on korjaja Voose külas ühte iseäralikus ehituseviisis aita tähele pannud. Asju saadi 160 nr. ümber.

Iseäranis näitasid korjaja vastu lahkust üles:

1) Harju-Jaanis: Andeveide perekond Raasiku Sambu külas Agaril ja Peningi kooliõp. J. Kukmann. 2) Kosel: Morlatti perekond (Triigi min. kooliõp.), kooliõp. V. Bergert (käis 1 päeva kaasas), üliõp. J. Prümmel (andis jalgratta tarvitamiseks).

Järvamaal korjati Ambla, Jaani ja Türi kihelkonnas.

Amblas korjasid üliõpilased Georg Gross ja Hans Pillov (8. VI—25. VI). Mitmel pool on juba kohalikud korjajad Paide ja Tartu asju korjanud. Korjanud on: A. Kleitzmann, A. Thomson, Paltser ja K. Brokmann. Ka kooliõp. Kasekamp Jüri-Kurnalt oli kevadel varakult siin oma kodukohal Savalduma ja Alupere küla (Einmanni vallas) läbi käinud, veel enne seda kui ta Jüris korjamist algas.

Vastu võeti võrdlemisi hästi, asju pole aga palju saada — saadi 150 nr. ümber — ja nende pärast tuli tublisti kaubelda. Suurem jagu vanavarast on teistest kihelkondadest sisse toodud.

Korjatud asjad pandi 16. juunil Ambla näitusel välja.

Ühte ehk teistviisi aitasid korjajaid: A. Kleitzmann, pr. Valdmann, neiu L. Rosenfeldt, neiu Sooserv, hrad Hinzenberg, Link ja Lubi. (Piisopi küla, mis teistest eemal, lubas kooliõp. Konukõrb läbi korjata.)

Oma 1912. aasta pooleli jäänud tööd jatkas Karl Kulli Järva-Jaani kihelkonnas, kuna tal kaaslaseks Hans Veinberg oli. Ka herra Sõõrt Tallinnast käis korjajatega ühes. Läbi on nüüd käidud peaaegu terve kihelkond, peale Einmanni vallas oleva Vajangu küla ja mõne üksiku talu.

Endiseid naesteriideid leidis, meeste omi mitte. Asju saadi peale 100 numbril. Vastutulek just lahke ei olnud. Lahkesti võtsid korjajaid J. Hallik ja neiu J. Avik vastu.

A. Kruusberg, kes sõnalist vanavara korjates ümber sõitis, on ka ainelist kogunud. Ta on Türi kihelkonnas Väatsa vallas Kullamäe-Saare küla talu talult läbi käinud. (Omal teekonnal on ta ka Järvakandi valda — Rapla kih. — puutunud.) Asju on ta 100 numbril ümber ligi toonud.

Türi kihelkonnas Lõõla külas korjas ka J. u. h. Tohvelmann. Jätkab tuleval suvel korjamist.

Kui kaugele oma tööga Peterburi üliõpilased (A. Kalberg, P. Gerretz, M. Mats) on jõudnud, kes juba 1912. a. Türis korjamist algasid, ei ole Museumil teada. (Korjandus on Museumile aruande trükkimise ajal ära saadetud.)

Virumaal korjati Nigula, Jakobi ja Väike-Maarja kihelkonnas.

Viru-Nigulas korjasid kunstiõpilased Vold. Kangro-Pool ja Joh. Einsild (9. VI—4. VII).

Suurem jagu kihelkonnast käidi läbi. Käimata jäid: Altküla, Varudi, Uhtna, Sämiküla, Aarla, Urtja ja veel mõned külad lõunapool raudteed, rahapuuduse ja ka sellepärast, et heinaaeg kätte jõudis. Mitmed on siin juba ennemalt korjamas käinud (Hörschelmann j. t.). Ka mitmes mõisas olla rikkalikud kogud meie asjadest (Samma, Kunda). Museum on küll tundmata, kuid vastutulek rahva poolt oli lahke. Asju saadi 130 numbri ümber, nende hulgas mõned väga ilusad käised ja tanud.

Julius Kuperjanov ja Leopold Laurson korjasid Viru-Jakobi kihelkonnas (29. V—25. VI). Peaaegu terve kihelkond käidi pere perelt läbi. Käimata jäi Väike-Maarja piiril Ädara küla, kuhu alles mineval aastal Liivimaalt Peipsi ümbrusest esimesed elanikud asunud. Peale selle jäi veel käimata Lemusoo talu Vaekülas ja üks talu Mödrikikülas (14 versta metsade sees). Et tööga rutemini edasi jõuda, käisid korjajad enamasti kõik aeg lahus.

Ennemalt on siin kunstnikud Kr. ja Paul Raud mitmel puhul korjamas käinud.

Vastutulek oli üleüldiselt lahke. Museumi tutvustamiseks aitasid palju kaasa kohaliku Nooresoo Kasvatuse Seltsi kooliõpilased, kes koolist lahtisaades lendlehti rahva hulka viisid, peale selle, kui kooliõp. H. Turp ja korjajad neile Museumi tähtsust olid selgitanud. Õige vilu oldi Lüganuse piiril olevas Tudukülas. Rahvas umbusklik, et vaev süüa saada. Ühes peres, kus paari päeva eest vargad olid käinud, küsiti korjajalt, kas ta ei teaks mõnda tarka, kes varastatud asjad kätte aitaks. Korjaja vastas kordniku peale tähendades, et sarnane tark igas mõisas elab. Selle vastusega ei olnud aga eit sugugi rahul: „Ah sie tühi, ei sie tia midagi, piab niisugune tark olema, kes vie pialt vuatab ja loeb“.

Asjad hoitakse kirstuvarana. Ainult mõni vana eit läheb veel pühapäeviti kõrge n. n. Rakvere mütsiga kiriku.

Asju on korjajad peale 320 numbri toonud. Nende hulgas paistab iseäranis ilus kogu käiseid ja vaipasid silma.

Suitsumajasid on kihelkonnas veel kaunis suurel arvul, isegi suveköök on Roela vallas Riskale külas alal püsinud.

Iseloomulistest tööriistadest paistis korjajatele vitsa voolimise pink, mille abil vaadi vitsa voolitakse (Kunda ja

Aseri tsemendivabriku tsementvaatide tarvis) ja ader, millel harilikult harkdra kahe saha asemel üksainus kolmekandiline tugev sahk.

Iseäralist lahkust kas korjamas kaasas käies ehk muidu näitasid: kooliõp. M. Turp, Felix Palgi, Kuivajõe kooliõp. Oskar Köster, Martin Tiitso Mõdrikikülas, Harry Reise Kantkülas, Küti vallakirjutaja D. Palgi ja Artur Siil.

Mis kohalikud korjajad korda võivad saata, on kooliõp. J. Elken näidanud, kes Väike-Maarjas kooliõpetajana töötades ka ainelist vanavara korjas. Ta on enesele kaastöölisi osanud leida ja võis nüüd kahesuvisel korjamisel järele 530-numbrilise korjanduse Tartu saata. Selle hulgas on väga huvitavaidki asju. Näituseks üks n. n. otsik-tanu, mille sarnast meil Museumis seni mitte ei olnud, ehk küll teada oli, et niisuguseid enamalt Virumaa pool on kantud.

Kaastööliseks J. Elkenil olid: hrad Joh. Grünthal, A. Veerbaum, Ed. Eichhorn, M. Landberg, H. Kirschbaum ja R. Althov, prouad M. Böckler ja Lints ning neid A. Kala, Ida Eiskop ja H. Kalda. Korjati Porkuni vallas Assamalla, Täru, Lemküla, Võhmetu, Piisopi, Aburi, Nurmetu, Tõnnuvere, Kadila, Veadla, Raeküla, Pandivere ja Naraka külas ja Porkuni ja Kullenga mõisas.

Korjajaid on igalpool lahkesti vastu võetud. Asjad peale paari kõik kingiti, ka reisikuluseid ei olnud.

Üleüldse on 1913. a. Tallinnamaal 24 kihelkonnas ainelist vanavara korjatud, mis Museumi kogudesse 3300 numbrilise võrra asju juure tõi. Kulused oli 1000 rubla ümber.

Mis linnadesse puutub, siis on Rakveres ja Paides kohalikud tegelased korjata lubanud ja vist ka juba tööga alganud, Tallinnas ei ole aga tegelise korjamiseni jõutud.

Museumi kavatsused ja ülesanded lähemas tulevikus.

Korjamisetöö peab täiel hool edasi minema. Teoreetiliselt on küll maa ja linnade puhtaks korjamisest räägitud, tegelik korjamisetöö aga näitab, et kaugemalt-korjajad kõike kätte ei saa. Siin peaks rohkem kohalikku korjamist elustama. Kuna võõrastele korjajatele tihti umbusaldusega vastu tuldakse, on oma inimeste ja kohalikkude seltside töö palju viljakam. Läänud aasta korjandused näitavad, et kohalikud korjajad palju suudavad teha, kui asjast hoolega kinni hakatakse. Näit. on kooliõpe-

taja J. Elken Väike - Maarjast üle 500-numbrilise kogu toonud.

Korjamisetöö piirkonda tulevad enam ja enam ka meie linnad tõmmata.

Nende kõrval peaks erikorjajaid ja uurijaid agaramalt tööle hakkama. Teisal on palju selles asjas ära tehtud. Näit. Soome teadusemees Dr. U. T. Sirelius on kalapüüdmise kohta Soome sugu rahvaste juures täieliku töö kirjutanud. Meie vanematest ehitustest on võõrad materjali kogunud ja kirjutanud, näit. Dr. A. O. Heikel j. t.

Dr. Veske avaldas omal ajal üleskutse meie ehituste uurimise asjus, kuid see jäi soiku. Eesti Üliõplaste Selts kavatses jahikommete üle teateid koguda, ei ole aga asjaga edasi jõudnud. Juba käesoleval suvel tahab Museum mõnda erikorjajat välja saata — näit. vanade ehituste uurimiseks.

Teine suur ülesanne on keskraamatukogu asutamine. Eesti Üliõpilaste Selts on omal ajal sellega alguse teinud ja raamatukogu Museumile edasi annud. Raamatukogusse tahetakse kõik saada, mis Eesti keeles ilmub, vähem kui trükitöö, ka niisugused trükitööd, millel ühtegi kirjanduslikku väärtust ei ole; võõrakeelelistest a) kõik tööd, kus eestlastest juttu, b) tähtsamad Soome-Ugri rahvastesse puutuvad kirjatööd, c) Baltimail trükitud raamatud, d) eestlaste kirjutatud raamatud. Seni ei ole meil sarnast raamatukogu ja ta on hädapärast tarvilik. Iseäranis annab ennast täieliku eestikeelse raamatukogu puudus tunda. Suurt raskusi teeb vähemtähtsate trükitööde ja ajalehtede muretsemine. Siin peaksid tingimata kõik kirjastajad ja ajalehtede toimetused appi tulema, juba iseenese huvide pärast; sagedasti ei ole näit. ajalehe toimetusestgi tema vanemaid aastakäikusid saada. (Puudulikkude aastakäikude täiendamiseks võtab Museumi raamatukogu ka ajalehtede üksikuid numbrid tänuga vasta.)

Museumi ülesandeid mõteldakse laiendada muinas- teaduslise (arholoogilise) osakonna asutamisega. Kaevamiste eest tuleb hoiatada, kui selleks head asjatundmist ei ole. Aga muinasasjad, mis juba on leitud, toodagu Museumile. Kohtadest, kus midagi võiks leida, teatagu Museumile.

Loodusteadlise osakonna asutamine oleks tarvilik, kuna Museum tervet kodumaa elu tahab kujutada.

Põllumeeste ringkonnast on ettepanek tehtud Museumi juure iseäralist põllutöö osakonda asutada. Mõte on ainult osalt uus, sest Museum on algusest saadik põllutööd tegeva rahva tarbeasju, põllutööriistu jne. korjanud. Uus osakond oleks Museumi kogude laiendamiseks ja

täiendamiseks kuni praeguse ajani. Sarnase osakonna asutamine oleks igatahes soovitatav ja peaks meie põllumeeste ringkondades vastukõla ja abi leidma.

Ühes põllutööosakonnaga tõuseb v a b a õ h u m u s e u m i küsimus kindlamalt päevakorraks. Vabaõhu museum peaks rahva elu täielikult kujutama, nagu meie seda Rootsisis näeme, kus sarnane museum kõige enne asutati. Skansenis leiame terve Rootsimaa elu kujutusi. Seal on terved talud, kirikud jne. üles ehitatud, kus inimesed rahvariides sees elavad ja ühtlasi museumi vahtideks on. Meil oleks tarvis parajat maatükki linna ligidal leida, kuhu muistseid ehitusi, suuremaid tööriistu j. m. sellesugust võiks paigutada. Asjaga oleks rutt, sest vanad ehitused ja tööriistad kaovad kiiresti. Peaasi oleks maa saamine. Plats ei tohiks alla 5 vakamaa olla; 10—15 vakamaad kuluks ilusasti ära. Selles asjas peaks ligidalt maaomanikkudega läbirääkimisi pidama.

Saadud asjad tulevad korraldada, mitmesuguseid nimekirju jne. läheb tarvis, et kogusid uurijatele ja muudele tarvitajatele kättesaadavaks teha. Korraldamine nõuab palgalisi jõudusid.

Ruumi puudusega on tegemist. Tartu linna lahkesti antud ruumid on kitsad isegi etnograafilistele kogudele. Ja tulekardetavad! Ei pääse kauemat aega Museumi oma m a j a ehitamisest mööda. Majaehituse kapital on seni väike, natuke üle 2000 rbl., kuna vähegi ajakohane ehitus vast ehk 100.000 rbl. maksma läheks. Muidugi võiks maja osakaupa ehitada. Kas maja ehitada? Kust raha saada? Seda kõik otsustavad küll Museumi sõbrad, kes ka seni hakatud tööd oma õlgadel on kandnud. Sõprade arv kasvab ja sellega ühes kõvenevad lootused uut otstarbekohast Museumi maja saada.

Piltisid mõteldakse suuremal määral tulevikus kirjastada, iseäranis postkaartide näol; nad on Museumi tutvustamiseks ja ühtlasi ka väikeseks sissetuleku hallikaks. Piltide sisu on kodumaalt võetud: Museumis leiduvad asjad, rahva tüüpused, rahvas töö, lõbutsemas, kodumaa maastikud jne.

Oma püüete tuttavaks tegemiseks annab Museum ka selgitavaid kirjutusi välja (hind 5—20 kop.). Soovitatav oleks, et Museumi sõbrad Museumi piltisid ja kirjutusi laiale katsuksid laotada.

Sissetuleku hallikad peavad suurenema, kui Museumi töö otstarbekohaselt edasi peab minema. Museumi tähtsusest saadakse kõigi kirjutuste ja kõnekoosolekute peale vaatamata veel vähe aru. Peaks rohkem elavat propagandat tehtama, Museumile uusi liikmeid

võidetama. Antagu inimeste nimesid ja adressa üles, keda liikmeks võiks kutsuda. Iga liige toogu veel teise juure. Museumi usaldusmehed sõelugu sellepoolest oma ümbruskond läbi.

Kui Museum asutati, võeti põhjuskirjasse punkt üles, mis nendele seltsidele ja ühisustele, kes Museumi aineliselt toetavad, õiguse annab Museumi tegevliikmete kogust asemiku läbi osa võtta. Museum peab enam ja enam seltside vaheliseks omanduseks saama. Seltsid peaksid sellest mõttest kindlamini kinni hakkama.

Pidusid peaks siin ja seal Museumi heaks toime pandama. Iseäranis võiksid ka üliõpilased siin palju kaasa aidata isiklikku kihutusetööd tehes ja pidude korraldamisest osa võttes, näit. suvel oma kodukohas.

Meie inimesed võiksid kingitustega ja testamendimäärustega rohkem meie kultuuraasutuste, nii ka Museumi peale mõelda. Mineval aastal on näit. Soomes kokku umbes 7 miljoni marka hariduslisteks ja heategevateks otstarveteks kingitud. Soome muuseumid peetakse suurelt osalt pärandustest tulevate protsentidega ja mitmesuguste asutuste abirahadega üleval. Kui meil ka nii suuri summasid liikumas ei ole, siiski mõni tuhat võiks ajajooksul ka meil kokku tulla. Kas meie tõesti oma kultuuralisi asutusi kängu tihkame jätta?

Need oleksid suurtes joontes Museumi lähemad kavatsused. Kui palju neist elusse jõuab viia, seda määravad need, kes Museumi mõtte tähtsust mõistavad.¹⁾

Kirjandusline ülevaade.

Rahvahariduse töö väljaspool kooli I. (Raamatukogude korralduse osakonna toimetis). Osauhisus „Noor-Eesti kirjastus“. 1913. a. „Postimehe“ tr. Tartus. 102 lk. 8°. H. 60 kop.

Teatri-raamat. Toimetanud Bernhard Linde ja Gustav Suits. (Eesti Kirjanduse Seltsi „Noor-Eesti“ toimetis nr. 16.) 151 lk. 8°.

M. J. Eisen, Eesti muistsed jumalad ja vägimehed. K. Sööti kirjastus. Tartus 1913. 65 kop. 184 lk. 8°. (Eesti Kirjanduse Seltsi koolikirjanduse toimekond, Nooresoo kirjavara 30.)

P, Grünfeldt, Heal tujul — kaunil kujul. Lood ja laulud lastele. Pihlaka kirjastus. Tallinnas, 1913. J. ja A Paalmani tr. 8°.

1) Elseisvale Museumi aruandele lisatakse veel kingituste, liikmete, usaldusmeeste jne. nimekirjad juurde ja on ta siis isetrükkina E. R. Museumist saada.

668 lk. Hind 75 kop. (Eesti Kirjanduse S. koolikirjanduse toimekond. Nooresoo kirjavara nr. 21.)

Практический самоучитель эстского языка. Цена 25 коп. Изд. Г. Раага. 40 стр. 8°.

Rahvahariduse töö väljaspool kooli on kogutöö, millest Joh. Aavik, K. Einbund, J. O. Lauri, J. Parktal, Linda Einbund ja H. Niggol oma kirjutustega on osa võtnud. Ülesanne on kõigiti lugupidamise väärt: lugemiseraamatukogudega teiste rahvaste juures tutvustada ja juhatusi anda, kudas sarnasid raamatukogusid Eestis asutada. Iseäralise huvitusega võib Joh. Aaviku ja H. Niggoli kirjutusi lugeda. Joh. Aaviku „Raamat ja ta arenemine“ ei too küll midagi uut. See on kõik juba ammu tuttav, aga ta on elavalt, ülevaatlikult ja huvitavalt kirjutatud. Veel parem oleks, kui hr. Aavik vähemalt siin oma kalduvusi keeleliste kentsakuste poole veel rohkem oleks taltsutanud, kui ta seda teinud on. Nõnda, näit., torkab lugedes vastikult ette tema mitmel puhul korratud „toote“ vorm „toode“ asemel. Hr. Aavik on ju teises kohas püüdnud lugejaid sellega trööstida, et tulevikus kõik hakkavat „toote“ kirjutama; võimatu see ei ole, kuid praeguse aja lugejal ei ole sellest midagi kasu, temale on see ikkagi niisama vastik, nagu selle eeskujul sünnitatavad „riited“ („riided“ asemel), „niuted“ („niuded“ as.), „püüted“ („püüded“ asemel), „hüüted“ („hüüded“ asemel). Sõna „toode“ on passivi vormist „toodama“ analoogiliselt sünnitatud, nagu „püüd(a)ma“ sõnast „püüe“, „hüüd(a)ma“ sõnast „hüüe“. Kui ta nimetavas muutes oma „d“ on alal hoidnud, siis ainult sellepärast, et nimetav ilma „d“ häälikuta sellel sõnal liig võõranäolise kaju omandaks, umbes „tuue“, mis ju igatahes ka võimalik on. Olgugi sõnal harilises kirjakeeles „d“ nimetavas muutes püsinud, ei astu tema selle läbi sugugi veel niisuguste sõnade hulka, nagu „vaade — vaate“ sõnast „vaatama“, „muude — muute“ sõnast „muut(a)ma“. Praeguse Eesti kirjakeele seisukohast on hr. Aaviku „toode — toote“ tingimata vigane vorm. Mis tast tulevikus saab, seda meie ei tea, on meil, praegustel Eesti kirjakeele tarvitajatel, ka üsna üks puhas. — Niisama asjata on Saaremaa murdesõna „pigemine“, mis sealgi ainult vähe tarvitusel, minule, näit., ehk ma küll Saaremaal üles kasvanud olen, hoopis tundmata, olgugi et see sõna Wiedemannis leidub. Tema tähendus on „ennemine, paremine“, mis poolest ta aga neist sõnust parem, on mulle aru saamata, ta eksitab ainult arusaamist. Lauses, lk. 26: „kuna selle raha eest pigemini uusi raamatuid võiks juure osta,“ võib ju aimata, mida ütelda tahetakse, aga miks seda siis mitte selgelt ja otsekohe ka välja ütelda. Murdesõnad on tarvilised seal, kus kirjakeeles paras sõna mõtteavaldamiseks puudub, mitte selleks ei ole nad, et lugejale murdesõnalisi mõistatusi üles anda.

Kuna hr. Niggoli töö tervena ilusas ja puhtas Eesti kirjakeeles kirjutatud on, õige üksikasjaliselt ja ühtlasi ülevaatlikult raamatukogude sisemist korraldust kirjeldab, mida igäüks, kes raamatukogude asjasse puutub, vististe ilma minu soovitusetagi juba mitmendat korda läbi on

lügenud, omandab K. Einbund omas „Raamatukogutöö ja raamatukoguhoidja“ silmapaistva koha selle poolest, et ta siin üks esimestest on (enne Aavikut ja Ridala „Süütut“), kes ülesandeks on teinud Vene lauseehitust Eesti kirjakeelele kaela suruda. Võimalik on aga, et ta ilma millegi tagaselja mõtteta lihtsalt liig orjalikult Vene keelest tõlkinud on, iga sõna sellele kohale jättes, kus ta Vene keelses lauses seisis. Vististe sellelt seisukohalt tuleb mitme meie noorema kirjaniku higitamisi Eesti kirjakeele kallal hinnata. Ei ole nad ju koolis Eesti keeles õpetust saanud, arusaadav, et nende sule all Eesti keele lause ehitus niisuguse mulje omandab, nagu oleks kirjanikul mitmepuudaline koorm selga rusumas. Nõnda ilmuvad siis laused, nagu hr. Einbundil lk. 34: „Et kujuneda iseteadvaks, omandada kindelt ilmavaadet ja tarvitada oma kasuks kõiki inimese pääaju väärtusi. . .“ Nii on iga tahes sõnade järg Vene keeles. Eesti keeles on see teistsugune. Eestlane ütleb siin: „Et iseteadvaks kujuneda, kindelt ilmavaadet omandada, oma kasuks kõiki inimese pääaju väärtusi tarvitada. . .“ Sarnasid sõnasõnalisi tõlkeid Vene keelest on Einbundi töös ohrtrasti.

Keele uuendajad püüavad oma keele oskamatust sellega vabandada, et sõnade järg Eesti praeguse kirjakeele lausetes ka mitte Eesti oma ei ole, vaid sakslastelt laenatud. Kuid see viib meid juba küsimise juure, mis on haritud rahvastel üle pea veel kindlaste oma, mille peale teised rahvad ei oleks mõjunud. Haridus ja edu selles seisabki, et üks rahvas teiselt seda omandab, mis tal enesel halvem ehk täitsa puudub. Kuid iga rahvas töötab laenatud varandused oma maitse järele ümber. Nõnda on lugu ka lauseehitusega. Olgu see pärit kust tahes, praegu on see Eesti oma, eestlaste maitse järele moodustatud. Seda ei saa salata. Võib olla, et tulevikus, kui Vene mõju rohkem maad võtab, praegu eestlasele Eesti lauses võõralt ja arusaamatalt kõlav Vene sõnade järjekord Eesti kirjakeeles valitsevaks saab, siis võib seda ju Eesti kirjakeeleks nimetada, kellel seks siis lusti on. Praegu on aga sarnased laused, nagu neid Aavik, Ridala ja nende järel mõned teised loovad, — praeguse Eesti kirjakeele seisukohast vigased. Ma arvan, tarvitatagu Vene keelt õigeste, aga tarvitatagu ka Eesti keelt õigeste, ärgu segatagu mõlemaid segamine, ärgu loodagu keelt, mis Eesti, Vene, Soome, Prantsuse, Itaalia keelte segu on, sedamööda mis keelest tõlkeid tehakse, kus juures tõlkijad herrad nii lahked on, oma viletsaid, karvupidi ümberkistud tõlkeid ainu-eestiliseks kuulutama ja teistelt järeleaimamist nõudma.

Võidaks ütelda, kas praeguse raamatu arvustamise juures kohane on, „tuleviklasi“, „futuristisid“, nagu nad ise endid nimetavad, vastutusele võtta, kuid ma arvan, ei ole kunagi üleaarne selles asjas hoiatusi kuuldale tuua. Futurism on praegu üle Europa samal kujul tuttav, nagu ta meil Eestis ennast avaldab, keeleliste ja mõtteliste kentsakuste kujul. Kuid teiste rohkem haritud rahvaste kirjandustele ja keeltele ei ole see futurismuse vool mitte hädaohtlik, seal on keel ja kirjandus seda võrd kindla kuju omandanud, et tõsiselt keegi neid hävitama ei lähe ja futu-

ristid ainult pilkamiste ja lõbusa nalja alused on. Meil on aga üleüldist korralagedust kartä, kuna koguni Eesti Kirjanduse Seltsi numbrite all sarnased futuristlised moonutused ilmale võivad sündida, nagu Anderseni muinasjuttudes ja Grillparzeri Unenägu-Elu's Anna Haava „tana“ (sic, oia), mille ta oma lapse põlves kiratsenud, nüüd aga ammu juba mulda kantud „sõbranna“ eeskujul sünnitanud on.

Pöörame arvustatava raamatu juure tagasi.

Teised tööd raamatus ei paku midagi silmapaistvat, on aga raamatukogudele pühendatud raamatus omal kohal. Mitte omal kohal ei ole kellegi K. E. ja (A+B) L. kirjutatud „Kuidas meie raamatukoguliikumisele vastu tullakse“; seda on vist kirjutajad isegi märganud, ega ole siis julgenud oma täie nimega ette astuda, nagu teised kaastöölised seda on teinud. Sarnaste kirjade koht ei ole mitte niisuguses tõsisel raamatus, nagu käesolev raamat seda on. Need mehed, kes oma nime ei ole julgenud nimetada, peaksivad ometi teadma, et jämedate söimamistega mingit asja ei suudeta toime saata. Ka kõige vihasema vaenlase vastu ei tohi üle viisakuse piiride minna.

Juba mööda läinud sügisel ilmus „Teatri raamat“. Raamatule ei leidnud toimetuse asjatundjat arvustajat, olgu selle pärast vähemalt siingi teda mõne sõnaga meele tuletatud. Õige kainest pealkirjast hoolimata, mis mitmeid vahest raamatu juurest eemale kohutab, tahaksin ma siiski tähendada, et vähemalt mina teda suure huvitusega läbi lugesin, kui kord lugema olin hakanud, arvan, et ta ka mitmeid teisi huvitada võiks. Raamatu kallal on hulk noori tuntud ja tundmata kirjanikkusid tööd teinud, nõnda G. Suits, Bernh. Linde, J. Barbarus, Joh. Semper, J. Kärner, A. H. Tammsaare, Reinh. Kask. Nad näikse oma paremat jõudu selleks tarvitanud olevat, et oma mõtteid, arvamisi ja nõudmisi kunsti ja teatri kohta üleüldise ja Eesti kunsti ja teatri kohta esitada. Ühele või teisele arvamisele võib ju vastu vaielda, kuid üleüldine mõju on: Raamatuga on tahetud kõige paremat pakkuda. — Kahjuks ei saa seda kõikide kaastöölise keele kohta mitte ütelda. Päril kahju on, et mitmed kaastöölised seda, mis Bernh. Linde Eduard Wilde keele kohta kirjutab, mitte enne lugenud ei olnud, kui tööd ära olivad trükitud, vahest oleksid nemadki keele veiderdamistega ettevaatlikumad olnud. Linde kirj. nimelt lk. 118: „Ka selle poolest (keele väljatöötuses) on kirjanik õppinud, valides, ennast liialdustest eemale hoida mõistnud, aga siiski vastuvõtlik igale väärtuslikule uuendusele.“¹⁾

Heidame paar pilku selle peale, missugust keelt mõned kaastöölised enestele Eesti keele nime all lubavad. Johannes Semper kirjutab lk. 33: „Lürismus näitelaval, olgu sõna, olgu tantsu näol, on ikka maagilise võimega — publikumi nii vallata, et ette ei varuta lõpu või järgmise momendi äranägemiseks“. Mis peab see nüüd olema? Kas

1) Kõik arvendused minu poolt. J. Jõgewer.

on „vallata“ sõnast „vald“ (-ilma vallata), või on see uus ütlemissõna „vallatu, -uma“ asemel, või on see seda, mis Wiedemanni „valdama, vallata“ eintheilen“. Ei ühtegi neist. Kirjanik tahtis ainult Soome sõnaga „valtaan vallata“ herrschen, erobern, bezwingen“ uhkust ajada. Ja „varuta“? Käesolevas lauses täitsa arusaamata. Alles siis kui teame, et Wiedemannis „varuma“: Vorsorge tragen, voraus sorgen, teise järele varuma einem auflauern“ tähendab, hakkame lausest aru saama. Kuid mul on siin Wiedemanni seletuste kohta küsimise märk teha. Võib olla, et ma eksin, aga mina tunnen rahva suus sõna „varuma“ ainult „ruttama“ tähenduses: „Ta varus minule järele“ — „jooksis järele“. Lk. 40: „Lürismuse avalduseks ei kõlba olevis riietes keha.“ Missugused peaksivad küll „olevis riided“ või „olevid riided“ olema? Et hr. Semperil Eesti sõnade muutevormid „tühi puru“ on, seda ei pruugi tema lauseid silmitsedes sugugi imeks panna. Nõnda siis leiame temal „paisuvid ja suurenevid probleeme“ (lk. 29) (peab olema paisuivaid, suureneivaid, probleemiseid), „nägematuise kõrgustesse“ (p. o. nägemata jne.) lk. 36: õrned (p. o. õrned). Niisama: elastilised, raskemid, kõrgemid, elemente (p. o. elementa). — Bernhard Linde kirjutab lk. 49: Mõnikord juhib Eesti omapärasust t a o t a v teatri arvustus meid uematelegi allikatele.“ Nähtavasti tahtis kirjanik „tabav“ ütelda, aga kas kogemata või meelega võttis ta „tabama“ sõna asemele „taguma“ ja sai nõnda lause valmis, mis kõige järele otsustades hoopis selle vastandit ütleb, mida kirjanik ütelda tahab, nimelt „omapärasust tabava“ asemel „omapärasust taguv, purustav“. Muidugi on ka hr. Lindel „tooted“, sest tahetakse ju „tuleviku mees“ olla, tahetakse näidata, et „maakeel“ unustatud on, imelikul kombel leiame aga lk. 47 „eesriide“, miks mitte „eesriite“. Kui juba „inetu maakeel“ nurka visatakse, siis oldagu vähemalt järjekindel. — J a a n K ä r n e r on lk. 50—63 suure hulga Vene keele lauseid Eesti sõnadega kirjutanud. Arusaadav! Meie „tuleviku“ haritlased mõtlevad võõras keeles. Sealt siis laused nagu: „Viimsil aastail, mis üleüldse on (!) vaimliste väärtuste vallas lõhkumise ja ümberhindamise aeg,“... „Teater, nagu ta praegu on, ei anna palju meie aja kulturiinimesele, kes käib (!) järjest kasvava eritlemise ja peeneneva tundmuste elu rada“; lk. 53: välja minnes väitest, et teatri on loonud mitte kirjanik, vaid tantsija, tahab jne. (исходя изъ тезиса, что театръ создалъ не писатель, а танцующий). Lk. 55 saab õieti arusaadavaks ainult, kui ta Vene keele ümber tõlgime; niisama lk. 59. Et kirjaniku grammatikas „käsa“ (p. o. käsi), „kimpe“ (p. o. kimpusid), „värve“ (p. o. värvisid, ehk siis juba „värva“) leidub, ei ole tema keeletundmise juures teisiti oodatagi. Kärneriga ühel astmel keele mõistmises seisab Reinhold Kask (lk. 99—103). — Gustav Suitsu, A. H. Tammsaare ja J. Barbaruse keele kohta ei ole mul muud ütelda, kui soovi avaldada, et teised eelpool nimetatud kirjanikud nendelt Eesti keelt katsuksivad õppida. Kahjuks ei saa ma uskuda, et seda soovi keegi tähele paneks. Vast peitub Barbaruse varjunime all üks eelpool arvestatud kirjanikkudest. Siis õppigu ta iseenesest käest, kudas Eesti keelt tuleb kirjutada.

Eiseni raamatu pealkiri käib raamatu sisuga vähe kokku. Muistsetest Eesti jumalatest ei leia meie raamatus midagi, kuna ainult Hans ja Vanapagan muistsete vägimeeste nime tohiksivad kanda. Tuttav on ju, et Eestis paganaaegistest jumalatest peaaegu mingit mälestust järele ei ole jäänud, ehk olgu siis ütelled, nagu „Vanataat tõreleb“ pikse kohta. Seda tühja lehekülge on hr. Eisen katsunud Fr. R. Fählmanni „muinasjuttudega“ ja Kreutzwaldi „Kalevipojaga“ täita. See ei ole midagi uut algatust. Juba rohkem kui poolsada aastat käivad need lood Eesti muinasusu ja muinasjumalate nime all. Ja peab tunnistama, Fählmanni jutud on luulerikkad, pärli-ilusad kujutused, kahjuks aga Fählmanni enese poolt Saksa keeles jutustatud ja hiljem alles Eesti keele tõlgitud. Nõnda ei saa neid ka ilusa Eesti proosa esitajateks nimetada. „Koit ja Hämarik“ ja „keelte keetmine“ leiduvad Eesti muinasjuttudena, kuid õige lihtsas kuues, ilma kõige nende luule eheteta, mis meid Fählmanni juttudes nii väga vangistavad. Ei ole Koit ja Hämarik rahva jutus ka jumalad, vaid igapäised inimesed, liht poiss ja tüdruk. Muidu avaldavad Fählmanni muinasjutud küll Fählmanni enese suurt luuleandi, annavad aga meile niisama vähe teateid Eesti muistsetest jumalatest, nagu Anderseni muinasjutud Daani rahva vanast usust. — Kreutzwaldi „Kalevipoeg“ on kõige tähtsam kirjatöö, mis Eesti genius, Eesti fantaasia on tänini suutnud luua, ja nähtavasti jääb ta veel kauaks ajaks esimesele kohale Eesti kirjanduses, vanu mälestusi, vanu jumalaid ja vana usku otsime sealt aga ilma aegu. Ainult niipalju, kui Kreutzwaldil oma töö loomisel õigeid või eksiteateid Eesti muinasusust oli, ainult nii palju ilmub neid Kalevipojas. See ei ole Eesti vana usk, vaid Kreutzwaldi arvamised Eesti vanast usust. — Vägimehed Tõll ja Leiger on küll rahva suust saadud, aga väga küsitavaks jääb, kas me neid Eesti muistseteks vägimeesteks tohime pidada. Nad on vist Skandinaaviast Saaremaale rännanud, sellega vanad Rootsi ja Norra vägimehed.

Ma arvan, oleks aeg kainemalt hakata asja peale vaatama. Tõsi küll, lastele meeldivad need kujutused, laps loob nende põhjal toreda muinastaeva, kus nii toredad kujud, kui Vana Isa, Kalevid, Vanemuine, Koit ja Hämarik elavad, taeva, mis Kreeka Olümpusest palju taha ei jää. Kuid suuremaks saades kuuleb ta, et see kõik pettus on, et vanad eestlased sugugi nõnda ei ole uskunud, et me ülepea ei tea, kudas ja mida nad on uskunud. Tõsi küll, ka muinasjutt kujutab elu teisiti kui see tõesti on. Seal teab aga laps, et see muinasjutt on. Ta saab sellest väga hästi aru, et tõsiselt mitte nõnda ei ole olnud. Eesti „muistseid jumalaid“ tahetakse aga lapsele kui mingit ajaloolist, kui olevusi, keda kord tõeste olevat ustud, ette kujutada, niisama nagu vanu Kreeka jumalaid. Kui siis hiljem laps kuuleb neid väheseid teateid Eesti vanast usust, nagu neid Reimani „Eesti Muinasusus“ leiame, siis ei paku need tõeteaded enam mingit huvitust. Lapsepõlve õhulossid on purustatud ja asemele ei ole midagi panna. Fählmanni jutud, Kreutzwaldi Kalevipoeg tohivad ja peavad küll lastele tutvustatud saama, aga kui näitused Eesti

tähtsate kirjanikkude töödest, mitte kui ajaloolise teated „muistsetest jumalatest ja vägimeestest“, mida nad kunagi ei ole olnud. Eesti muinasuse nime all tohiks lastele ainult seda pakkuda, mis tõesti Eesti muinasusk on: haldijate riiki. Seal ei ole jumalaid, aga on suur kogu osalt õige luulelisi kujusid: mets- ja koduhaldijad, murueide tütreid, mitmesugused vetevaimud jne. Nendest suur hulk küll mujalt laenatud, siiski aga rahva usuasjadeks tõeste olnud, kuna seda Vanemuise ja teiste Fählmanni kujude kohta mitte ütelda ei või.

P. Grünfeldti „Heal tujul — kaunil kujul“ on niihästi välimuse kui ka sisu poolest kohane lastele umbes 8—12 aasta vanaduses. Mitmed selletaolised lasteraamatud vananevad kaunis ruttu. Hr. Grünfeldti raamatu kohta ei oleks seda mitte soovida. Raamatu rikkast sisust tahaks tähelepanemist nimelt jutukese peale „Võõrasemakene“ juhatada. Võõrasema on Eesti muinasjuttudes alatasa peletis, kes oma kasulapsi igapidi piinab. Kaugeltki alati ei ole ta igapäises elus niisugune, väga tihti laseb ta oma kasulastele sedasama armastust osaks saada, mis neil ise oma ema poolt oodata oleks olnud. Üks niisugune armastaja ingel on ka see võõrasema, kellest Grünfeldti raamatus üks lookene jutustab. — Tähtis Grünfeldti raamatu juures on ka see, et ta ilusat ja puhast Eesti keelt kirjutab, ja mitte pukkjalgalda komberdada ei püüa, nagu meie „tuleviklased“, kes võõrakeelistes koolides Eesti keelest ära on võõrdunud ja, endale uhkuse ajaks peavad Setu-juudi murrakut kangutada, mida nad ise „tuleviku“ Eesti keeleks nimetavad.

Практическій самоучитель эстскаго азыка (Eesti keele tegelik iseõpetaja) on väike kogu igapäises elus kõige sagedamine tarvis minevaid sõnu ja lauseid, mis teataval mõõdul oma ülesannet vast täita võiks. Iga lehekülg jaguneb kolme sambasse, esimeses on Vene keele laused ja sõnad, teises Eesti tõlge, kolmandas Eesti sõnad Vene keele tähtedega kirjutatud. Kui palju see kolmas sammas venelast aidata suudab, on kahtlane. Vene tähtedega lugedes muutuvad Eesti sõnad hoopis arusaamataks. Raamatu tarvitajad on muidugi ainult haritlased, kes igatahes vähemalt Saksa keele tähti tunnevad ja Saksa keele väljütlemise järele tähti lugedes ei muutu sõnad mitte nii armetu kent-sakateks vaid on läbistikku kaunis arusaadavad. Lisan paar üksikut märkust juure: щеки ei ole mitte „paled“, vaid „põsed“; „Palg“ (õieti „pale“) on Vene keeles лицо; горло ei ole mitte „kõri“, vaid „kurk“, туловище ei ole „kere“ vaid „keha“; „ametimees“ — kõneldakse „ametimees“; швея olevat „õmblejanna“, портниха aga „naisrättsepp“, miks siis ka mitte „naisõmbleja“. „Õmblejanna“ on enamiste veel ainult pilkamise mõttes tarvitusel; здѣсь слишком шумно — „siin on väga kärarikas“, liig uus sünnitus sarnase raamatu jaoks; miks mitte „siin on väga palju kära“; „rõdiseid“ p. o. „rediseid“; „lume sadab“ p. o. „lund sadab“; спасибо — „aitäh!“ Nii on läbistikku laste keeles. Täiskasvanud inimene ütleb „tänan“. Ka trükivigasid on kaunis osa: lk. 35 „teisi tupp“ p. o. „teise t.“; lk. 28: „Teid olete“ p. o. „Teie olete“; lk. 25: „Ma elasim“ jne.

J. Jõgewer.

• Bibliografia.

Raamatud :

Toimetusele on saadetud :

E. N. Setälä, Studien aus dem Gebiet der Lehnbeziehungen. Vilh. Thomsen zum siebzigsten Geburtstag gewidmet. Helsingfors, Leipzig. 142 S.

E. N. Setälä, Bibliographisches Verzeichnis der in der Literatur behandelten älteren germanischen Bestandteile in den ostsee-finnischen Sprachen. Unter Mitwirkung von Fachgenossen und Schülern herausgegeben (Vorarbeiten zu einer finnischen und finnisch-ugrischen etymologie.) Helsingfors. Leipzig. 138 S.

Luts, O. Laul õnnest. Draama kolmes vaatuses. J. Mällo tr. 134 lk. H. 80 kop.

Kampmann, M. Eesti kirjanduselo peajooned. Teine jagu. (Eesti Kirjanduse Seltsi toimetused X. 2. j.) G. Pihlaka kirjastus. Tallinnas, 1913. 352 lk.

J. Mägi, cand. agr. Meie põllutaimele tähtsamad seemne haigused. Nende kirjeldus ja nende vastu võitlemine. (E. P. S. Seemnevilja Toimekonna väljaanne, nr. 1.) Tartus, 1913. 36 lk. H. 15 kop.

„Edasi“ kalender 1914. „Mõtte“ kirjastus. M. Schifferi tr. Tallinnas. Ploompuu, Eesti keele ilukirjutused. I. II. Tallinnamaa kooliõpetajate vastastikku abiandmise Seltsi väljaanne. 1913. à 34 lk. à 20 kop.

M. J. Eisen, Miks? Seletused, mispärast maailmas nii ja nii on. Tartus, 1913. „Postimehe“ kirjastus. 52 lk. H. 45 kop.

M. J. Eisen, Eesti-, Liivi- ja Kuramaa ajalugu. Teine täiendatud tr. Tartus, 1913. K. A. Raag'i kirjastus. 176 lk. H. 85 kop.

M. J. Eisen, Karskuse liikumise ajalugu. Suuremalt osalt Dr. J. Bergmanni ja Dr. V. Hytöse ainetel. Tartus, 1914. (Eesti Karskuse Seltside Keskoimekonna kirjastus, nr. 53). „Postimehe“ tr. 184 lk. H. 75 kop.

Kodu-kalender 1914. Kümnes aastakäik. Viljandis. H. Leokese raamatukaupl. kirjastus. E. Hunt'i ja A. Sammul'i trükk.

Gustav Suits. Elu tull. Teine parandatud ja täiendatud tr. (Noor-Eesti Rahvaraamatud nr. 2.). Osatühisus „Noor-Eesti“ kirjastus. J. Mällo tr. Tartus. 62 lk. H. 10 kop.

Paul Pinna. Vana lugu — alati uus. Kombluskomödia 3 vaatuses. (Rahva näitemängud nr. 21). Kirjastaja H. Leoke, Viljandis. Felsberg'i ja Tetermann'i tr. Tallinnas, 79 lk. H. 65 kop.

A. Kitzberg, Punga Mart ja Uba Kaarel. Kirjastaja H. Leoke Viljandis. 3-as parand. tr. 88 lk. H. 75 kop.

E. Ehrlich, Juhatused heinaseemne kasvatamiseks. (E. P. S. Seemnevilja Toimekonna kirjastus ja väljaanne nr. 3.) Tartus, 1914. 30 lk. H. 15 kop.

Villem Ernits, Vabaõhu museumid. (Eesti Rahva Muuseumi väljaanne nr. 7.) „Postimehe“ tr. Tartus, 1914. 11 lk.

Eesti Rahva Muuseumi Juhatus: Eestikeeliste ajalehtede kirjutuste bibliografia.

Dr. R. Boldt, Kodumaa tundma-õppimise korraldamine Soomes. J. Depmanni tõlge ja lisa: Kodumaa tundmine Venemaal. W. Reimani sissejuhatus: Kodumaa tundmine Eestis. (Eesti Rahva Muuseumi väljaanne nr. 6.) Tartus, 1914. A. Perti tr. Tallinnas. 32 lk.

Marie Heiberg, Enne viimset päeva. 103 lk. H. 1 rbl.

Friedebert Tuglas, Juhan Liiv. Osäühisus „Noor-Eesti kirjastus“. (Eesti Kirjanikkude Seltsi „Noor-Eesti“ Toimetus nr. 25.) 80 lk. H. 60 kop.

M. J. Eisen, Rapla ja Tallinna tondid. A. Kaarna kirjastus. Tartus. 99 lk. H. 50 kop.

Julius Aamisepp, Kodujäneste-pidaja käsiraamat. Kirjastaja H. Leoke Viljandis. 119 lk. H. 70 kop.

A. Johansson, Üsikumid heinaseltsid ja segaheina kasvatamine. Kirjastaja H. Leoke Viljandis. 23 lk. H. 10 kop.

Juhan Liiv, Valitud jutud. (Noor-Eesti Rahvaraamatud nr. 1.) Osäühisus „Noor-Eesti kirjastus“. 63 lk. H. 10 kop.

A. Weizenberg, Kirjeldused I. Kirjastaja H. Leoke Viljandis. 68 lk. H. 40 kop.

M. Pill, Pärius. Osäühisus „Noor-Eesti kirjastus“. Tartus, 1914. 78 lk. 80. H. 40 kop.

K. Tonkmann, Tegelik juurvilja-kasvataja. Kirj.-Üh. „Maa“. 64 lk. H. 40 kop.

Mööblid. 31 mööblijoonistust 5 toa jaoks Soome stiilis. Joonistanud Soome kunstnikud: Bruno Alm, Edv. Elenius, Osk. Elenius, Veikko Kyander ja Harry Rönholm. Kirj.-Üh. „Maa“. 40. 25 lk.

Ferd. Karlson, Pihid. Draama neljas vaatuses. „Postimehe“ kirjastus. Tartus. 164 lk. H. 1 rbl.

M. Sillaots, Lapsed. Kirjeldused laste elust. Tallinnas. Kirj.-Üh. „Maa“. J. Felsbergi ja A. Tetermanni tr. 1914. 96 lk. H. 60 kop.

M. Martna, Külalast. Mälestused ja tähelepanekud Eesti külaelu arenemisest pärast 60-id aastaid. Tallinnas. Kirj.-Üh. „Maa“. J. ja A. Paalmani tr. 80. 144 lk. H. 80 kop.

Hella Wuolijoki, Udu-tagused. Tallinnas. Kirj.-Üh. „Maa“. J. ja A. Paalmani tr. 80. 180 lk. H. 1 rbl. 10 kop.